

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Αστυνομικές Σπουδές

Πτυχιακή Εργασία

**Οι Προσπάθειες Αστυνόμευσης και Καταστολής ενός
Εθνικοαπελευθερωτικού Κινήματος την Περίοδο της
Αποικιοποίησης: Η Περίπτωση της Κύπρου 1955-1959**

Στέλλα Γεωργιάδου

**Επιβλέπων Καθηγητής
Δρ. Αντρέας Κάρυος**

Δεκέμβριος 2019

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Αστυνομικές Σπουδές

Πτυχιακή Εργασία

**Οι Προσπάθειες Αστυνόμησης και Καταστολής ενός
Εθνικοαπελευθερωτικού Κινήματος την Περίοδο της
Αποικιοποίησης: Η Περίπτωση της Κύπρου 1955-1959**

Στέλλα Γεωργιάδου

**Επιβλέπων Καθηγητής
Δρ. Αντρέας Κάρυος**

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των
απαιτήσεων για απόκτηση πτυχιακού τίτλου σπουδών
στις Αστυνομικές Σπουδές
από τη Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης
του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Δεκέμβριος 2019

Περίληψη

Η έλευση των Βρετανών στην Κύπρο, το 1878, δεν μετάβαλε την επιθυμία για ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα (Ένωση), πολιτικό αίτημα των Ελλήνων Κυπρίων ήδη από την περίοδο της ύστερης οθωμανοκρατίας. Εντούτοις, η διεκδίκηση της Ένωσης ερχόταν σε σύγκρουση με τα βρετανικά συμφέροντα στην περιοχή. Η αναποτελεσματικότητα των πολιτικών και των διπλωματικών μέσων για την επίτευξη της Ένωσης έστρεψε το ενωτικό κίνημα, στα μέσα της δεκαετίας του 1950, προς την αξιοποίηση ένοπλων μεθόδων: η ΕΟΚΑ, μια επαναστατική οργάνωση έδρασε στην Κύπρο την περίοδο 1955-1959, συμβάλλοντας στον τερματισμό της βρετανικής κυριαρχίας και την ανακήρυξη της νήσου σε ανεξάρτητο κράτος.

Η βιβλιογραφία έχει μέχρι στιγμής επικεντρωθεί στα πολιτικά γεγονότα των ετών 1955-1959 χωρίς να υπάρχει εκτενής αναφορά στον τρόπο δράσης των Βρετανών σε επίπεδο καταστολής για την αντιμετώπιση της επανάστασης. Στόχος της παρούσας πτυχιακής διατριβής είναι να αναδείξει τις κυριότερες πρωτοβουλίες που ανέπτυξε ο μηχανισμός των Βρετανών για αντιμετώπιση του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος της ΕΟΚΑ κατά την τετραετία 1955-1959. Στο πλαίσιο αυτό ιδιαίτερη σημασία θα αποδοθεί στην συμμετοχή της Αστυνομίας.

Αναφορικά με τη μεθοδολογία, θα αξιοποιηθεί ποιοτική έρευνα, δίνοντας έμφαση στην ανάλυση των κινήτρων και των στόχων των Βρετανών στο πεδίο της αστυνόμευσης και της καταστολής. Πληροφορίες θα αντληθούν από δευτερογενείς πηγές από την ελληνόγλωσση και την διεθνή βιβλιογραφία, οι οποίες θα διασταυρωθούν μεταξύ τους σε μια προσπάθεια επίτευξης όσο δυνατά πιο αντικειμενικής διερεύνησης του θέματος.

Summary

The arrival of the British in Cyprus in 1878 did not change the desire for Cyprus to be united with Greece (the Union), a political demand of Greek Cypriots since in the post-Ottoman period. However, the Union's claim was in conflict with British interests in the region. The ineffectiveness of the political and diplomatic means of achieving the Union turned the Union movement in the mid-1950s towards the use of armed methods: EOKA, a revolutionary organization was active in Cyprus for the period 1955-1959, helping to end the British rule and the declaration of the island as an independent state.

The literature has so far focused on the political events of the years 1955-1959 without extensive reference to the action of the British law enforcement level to counter the revolution. The purpose of this thesis is to highlight the main initiatives developed by the British mechanism to tackle the EOKA national liberation movement during the four-year period 1955-1959. In this context, special attention will be given to police involvement.

Regarding the methodology, qualitative research will be utilized, focusing on analyzing the motivations and objectives of the UK in policing and repression. Information will be drawn from secondary sources from Greek language and international literature, which will intersect with each other in an effort to achieve as objective an investigation as possible.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να δηλώσω θερμά τις ευχαριστίες μου σε όλους όσους βοήθησαν στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Κυρίως θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή της πτυχιακής μου διατριβής Δρ. Αντρέα Κάρυο για την πολύτιμη καθοδήγηση που μου παρείχε.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τον σύζυγο μου Βασίλη Μαυροκορδάτο και τα δύο μου παιδιά Γιώργο και Χριστίνα, που με υπομονή πρόσφεραν την απαραίτητη ηθική συμπαράσταση για την ολοκλήρωση της πτυχιακής μου εργασίας.

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή.....	1
2.	Οι πρώτες προσπάθειες καταστολής της εξέγερσης:	
	Απρίλιος 1955-Οκτώβριος 1955.....	6
2.1	Οι αρχικές αντιδράσεις μετά τις εκρήξεις της 1ης Απριλίου.....	6
2.2	Οι πρώτες ενέργειες και τα μέτρα για αντιμετώπιση του ένοπλου αγώνα.....	7
2.2.1	Το αίτημα Armitage για κήρυξη του νησιού σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης.....	7
2.2.2	Διάταγμα προσωποκράτησης.....	8
2.2.3	Οι ενέργειες της Βρετανικής κυβέρνησης για την πραγματοποίηση των διαιρετικών τους βλέψεων.....	8
2.2.4	Δημιουργία Επικουρικής Αστυνομίας	9
2.2.5	Μηχανοκίνητη μονάδα.....	10
2.3.	Η ανάγκη για μια πιο αυστηρή αντιμετώπιση.....	12
2.4.	Η παύση Armitage.....	12
3.	Η εφαρμογή μιας πιο αυστηρής προσέγγισης: Οκτώβριος 1955-Νοέμβριος 1957.....	13
3.1	Ο διορισμός και το προφίλ του νέου κυβερνήτη.....	13
3.2	Η εξορία του Μακαρίου στις Σευχέλλες.....	14
3.3	Το καθεστώς Harding και τα μέτρα για καταστολή του αγώνα	14
3.3.1	Κήρυξη της Κύπρου σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης.....	15
3.3.2	Θανατική ποινή.....	15
3.3.3	Αντιμετώπιση ταραχών από μαθητές.....	16
3.3.4	Αναδιοργάνωση της Αστυνομίας- Στρατός -Ναυτικό.....	18
3.3.5	Ίδρυση κρατητηρίων για τους αγωνιστές της ΕΟΚΑ.....	20
3.3.6	Ανακρίσεις και βασανιστήρια για την απόσπαση πληροφοριών.....	21
3.3.7	Αποστολές αποκλεισμού και ελέγχου περιοχών	22
3.3.8	Διεξαγωγή εκκαθαριστικών επιχειρήσεων	23
3.3.9	Περίοδος 1957- Διαφοροποίηση στις μεθόδους επιχειρήσεων	26
3.4	Παραίτηση Sir John Harding.....	27
4.	Οι τελευταίες προσπάθειες για καταστολή της εξέγερσης: Δεκέμβριος 1957-Φεβρουάριος 1959	28
4.1	Ο διορισμός του τελευταίου αποικιακού κυβερνήτη.....	28
4.2	Αλλαγή στρατιωτικής ηγεσίας - Διορισμός Sir Kenneth Darling.....	29
4.3	Η αντιμετώπιση της εξέγερσης στα κρατητήρια Κοκκινοτρεμιθιάς.....	30
4.4	Έναρξη μεγάλης έκτασης επιχειρήσεων των Βρετανών.....	30
4.5	Η προώθηση διακοινοτικών συγκρούσεων από το Βρετανικό καθεστώς.....	31
4.5.1	Η στάση των Βρετανών στο αιματοκύλισμα του Ιούλιου 1958 - νέα μέτρα Sir Hugh Foot.....	32
4.6	Η εφαρμογή του σχεδίου Macmillan και ο νέος κύκλος αίματος.....	34
4.7	Οι τελευταίες εξελίξεις και ο τερματισμός του αποικιακού αγώνα στην Κύπρο.....	36
5	Επίλογος.....	38
	Βιβλιογραφία	41

Πίνακες

Πίνακας 1:	Αριθμητική δύναμη της αστυνομίας 1954-1959.....	11
------------	---	----

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Με την μετάβαση της Κύπρου από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Βρετανία, τον Ιούλιο του 1878, οι Έλληνες της Κύπρου ήλπιζαν σε καλύτερες μέρες σε σχέση με τη διαχείριση του νησιού καθώς και με τις εθνικές τους επιδιώξεις. Από το 1878 που ξεκίνησε η περίοδος της Αγγλοκρατίας στο νησί, κυρίαρχο πολιτικό αίτημα στα πολιτικά δρώμενα της Κύπρου, ήταν η απελευθέρωση από την ξένη κυριαρχία και η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα (Βαρνάβα 2002: 7, Τζερμιάς 2001: 71,72).

Οι πρωτοβουλίες που ανέπτυξε συνεχώς η ελληνική κυπριακή πλευρά σε πολιτικό επίπεδο, απέβησαν ατελέσφορες: η Κύπρος αποτελούσε ζωτική βάση για την Βρετανία αποτελώντας το περιφερειακό κέντρο επιρροής της στη Μέση Ανατολή. Συνεπώς, το αίτημα των Ελλήνων Κυπρίων για Ένωση δεν ήταν προς το συμφέρον της αποικιοκρατικής δύναμης γι' αυτό και επεδείκνυε συνεχώς αρνητική στάση έναντι ενός τέτοιου ενδεχομένου (Corum 2006: 24).

Με το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η στρατηγική σημασία της Κύπρου για τη Βρετανία αυξήθηκε περισσότερο καθώς πολλές βρετανικές κτήσεις είχαν επηρεαστεί, με αποτέλεσμα κρίσιμες αποικίες στην Μέση Ανατολή να έχουν χαθεί. Ως εκ τούτου η ανάγκη διατήρησης της Κύπρου ως βρετανική αποικία έγινε ακόμα πιο επιτακτική εφόσον η Κύπρος ήταν το μέσο, το οποίο θα βοηθούσε στην διασφάλιση των οικονομικών, στρατιωτικών και πολιτικών συμφερόντων της Βρετανίας (Χόλλαντ 200: 52).

Με ποικίλες διπλωματικές προσπάθειες η Βρετανία επιχείρησε να αναχαιτίσει το κλιμακούμενο αίτημα της Ένωσης, παραμένοντας ανένδοτη σε οποιαδήποτε πρόταση απόσυρσης από την Κύπρο (Novo 2010:24). Από ελληνικής κυπριακής πλευράς, η διεκδίκηση για τερματισμό της βρετανικής κατοχής και ένωση με την Ελλάδα άρχισε να αποκτά ξανά σημαντική δυναμική ήδη κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1940 και

κορυφώθηκε κατά τη δεκαετία του 1950. Μια σημαντική απόπειρα άσκησης πολιτικής πίεσης στη βρετανική πλευρά προήλθε μέσα από τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος στην Κύπρο. Το δημοψήφισμα οργανώθηκε από την Εκκλησία της Κύπρου στο διάστημα μεταξύ 15-22 Ιανουαρίου 1950. Σύμφωνα με τα επίσημα αποτελέσματα το 95,7% των Ελλήνων Κυπρίων ψήφισαν υπέρ της «Ένωσης» (Τζεργιάς 2002: 119, Χόλλαντ 2001: 44).

Δεδομένου όμως του βαθμού της βρετανικής αδιαλλαξίας, οι Έλληνες ηγέτες της Κύπρου είχαν ξεκινήσει την προετοιμασία της εξέγερσης. Την ευθύνη της διεξαγωγής του Κυπριακού Αγώνα ανέλαβαν στον πολιτικό τομέα ο πνευματικός ηγέτης των Ελλήνων Κυπρίων, Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ', στον δε στρατιωτικό τομέα ο απόστρατος αντισυνταγματάρχης του Ελληνικού Στρατού Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, γνωστός από τη δράση του στην διάρκεια της τριπλής κατοχής της Ελλάδας, ως αρχηγός της μυστικής οργάνωσης «Χ»¹(Παπαγεωργίου 2004:10). Ο Γρίβας για δύο χρόνια επιδόθηκε στη διευθέτηση οργανωτικών ζητημάτων για την έναρξη της εξέγερση. Μάλιστα το 1954 άρχισε να εισάγει λαθραία από την Ελλάδα οπλισμό και εκρηκτικά, ενώ τον Νοέμβριο του έτους, μετέβη μυστικά στην Κύπρο για να επιβλέψει προσωπικά τις προπαρασκευαστικές ενέργειες του υπό εξέλιξη επαναστατικού κινήματος (Corgum 2006:25, Κρανιδιώτης 1981: 73).

Από το σημείο αυτό και μέχρι τη λήξη του Αγώνα, ο Γεώργιος Γρίβας παρέμεινε στην Κύπρο ενεργώντας με κάθε δυνατή μυστικότητα και προφύλαξη. Σ' όλο αυτό το διάστημα κατόρθωσε να διευθύνει τις επαναστατικές ενέργειες της ΕΟΚΑ, εργαζόμενος κάτω από εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες (Βαρνάβα 2002: 39, Κρανιδιώτης 1981: 75). Εκτός από τις ένοπλες ενέργειες, ο τρόπος δράσης της ΕΟΚΑ περιλάμβανε και την κινητοποίηση του λαού για την πραγματοποίηση διαδηλώσεων και απεργιών, καθώς και την εφαρμογή παθητικής αντίστασης (Κάρυος 2018:15). Η έναρξη λοιπόν του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ σημειώθηκε την 1η Απριλίου 1955, με μια σειρά βομβιστικών επιθέσεων εναντίον μη επανδρωμένων κυβερνητικών στόχων στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα της Κύπρου(Βαρνάβα 2002:35, Ρίχτερ 2011:250). Λίγους μήνες αργότερα, το καλοκαίρι του 1955, οι ένοπλες επιχειρήσεις του επαναστατικού κινήματος, επικεντρώθηκαν στην εξουδετέρωση της αποικιακής Αστυνομίας (Κάρυος 2018: 3).

---

¹ Η Οργάνωση Χ ήταν η μετονομασία της Στρατιωτικής Οργανώσεως Γρίβα. Ιδρύθηκε την περίοδο της γερμανικής κατοχής τον Ιούνιο του 1941 στην Αθήνα από τον αντισυνταγματάρχη Γεώργιο Γρίβα.

Η Αποικιακή Αστυνομία στην Κύπρο ήταν εύκολος στόχος για την ΕΟΚΑ κατά την έναρξη του αγώνα. Αδράνεια και οπισθοδρομικότητας απέρρεαν από τον περιορισμένο προϋπολογισμό της, με αρνητικό αντίκτυπο στη λειτουργία της. Για παράδειγμα, τα κτίρια που στέγαζαν τις αστυνομικές δυνάμεις ήταν παλαιά και ακατάλληλα. Η εκπαίδευση των αστυνομικών ήταν ανεπαρκής. Επικρατούσε δε η φήμη για ανικανότητα και διαφθορά στο αστυνομικό σώμα. Συνεπακόλουθα, η κοινωνία ήταν εχθρική απέναντι στην αστυνομία και την διοίκηση και δεν ήταν πρόθυμη να συνεργαστεί με τις αρχές ακόμα και σε απλές υποθέσεις (Anderson 2012:188, Corum 2006:26).

Επιπρόσθετα οι μισθοί των αστυνομικών ήταν πολύ χαμηλοί, μικρότεροι ακόμα και από ένα ανειδίκευτο εργάτη και το γεγονός αυτό αποτέλεσε μικρό κίνητρο για την προσέλκυση ατόμων προς κατάταξη στην αστυνομική δύναμη. Ως εκ τούτου, η αστυνομική δύναμη αποτελείτο από μειωμένο αριθμό μελών, με χαμηλό ηθικό και χαμηλό κίνητρο παραμονής. Την παραμονή της εξέγερσης, η Αστυνομία της Κύπρου αριθμούσε 1,386 άνδρες (Corum 2006:7, Anderson 2012:181).

Η αδράνεια που επικρατούσε στο αστυνομικό σώμα οφειλόταν στο γεγονός ότι μέχρι το διάστημα εκείνο δεν υπήρχαν ενδείξεις για επικείμενες μεγάλες αναταραχές στην Κύπρο. Οι Βρετανοί θεωρούσαν ότι ένας οργανωμένος αγώνας ήταν εκτός των δυνατοτήτων των Ελλήνων Κυπρίων και έτσι οποιαδήποτε αντίδραση θα ήταν με την μορφή διαδηλώσεων και τοπικών ταραχών όπως συνέβη στην περίπτωση της εξέγερσης των Οκτωβριανών². Αυτή η πεποίθηση ήταν και η αιτία που οδήγησε στην παραμέληση του αστυνομικού σώματος, αλλά και του συστήματος συλλογής πληροφοριών (Anderson 2012:185).

Ως εκ τούτου, ο Γρίβας εκμεταλλευόμενος την κατάσταση που επικρατούσε στο σώμα της Αστυνομίας δημιούργησε διασυνδέσεις με μέλη της αστυνομίας με στόχο την απόσπαση πληροφοριών. Η συλλογή πληροφοριών, αποτέλεσε ύψιστης σημασίας για την δράση της ΕΟΚΑ εφόσον συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στη στοχοποίηση επιλεγμένου προσωπικού και ανώτερων αστυνομικών στελεχών και ταυτόχρονα στην γνώση εκ των προτέρων των επικείμενων αστυνομικών επιχειρήσεων (Novo 2012: 415,416).

---

² Η εξέγερση των Οκτωβριανών στις 17 Οκτωβρίου 1931 ήταν αποτέλεσμα των σοβαρών προβλημάτων που αντιμετώπιζε ο Κυπριακός λαός και της οικονομικής κατάρρευσης της Κύπρου. Η εξέγερση αυτή κατεστάλει εύκολα από την Αστυνομία.

Μετά την έναρξη των επιχειρήσεων της ΕΟΚΑ, την 1η Απριλίου 1955, η ηγεσία της επαναστατικής οργάνωσης επικεντρώθηκε στην τρομοκράτηση της αστυνομίας με στόχο την αδρανοποίηση του έργου της. Την ίδια ώρα η βρετανική αποικιακή ηγεσία, είχε θορυβηθεί και αιφνιδιαστεί. Η Κύπρος από πολλούς Βρετανούς ιθύνοντες και μερίδα του Τύπου περιγραφόταν πλέον ως το «Νησί του Τρόμου» (Χόλλαντ 2001: 106).

Η περίοδος της ένοπλης δράσης στην Κύπρο 1955-1959 θεωρείται μια από τις σημαντικές περιόδους της νεότερης Ιστορίας της Κύπρου ως απότοκο της αναποτελεσματικότητας των πολιτικών και των διπλωματικών μέσων για την επίτευξη της Ένωσης.

Η βιβλιογραφία έχει μέχρι στιγμής επικεντρωθεί στα πολιτικά γεγονότα των ετών 1955-1959. Ως εκ τούτου, στις μελέτες αυτές δεν υπάρχει εκτενής αναφορά στον τρόπο δράσης των Βρετανών σε επίπεδο καταστολής για την αντιμετώπιση της επανάστασης.

Σκοπός της παρούσας πτυχιακής διατριβής είναι να καλύψει τα κενά που υπάρχουν στην υπάρχουσα βιβλιογραφία αναλύοντας τις κυριότερες πρωτοβουλίες που ανέπτυξε ο μηχανισμός των Βρετανών για αντιμετώπιση της πρόκλησης του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος της ΕΟΚΑ. Στο πλαίσιο αυτό ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στην συμμετοχή της Αστυνομίας με πρωταγωνιστές τους Βρετανούς κυβερνήτες του νησιού που ανέλαβαν την καταστολή της εξέγερσης.

Για την επίτευξη του στόχου η πτυχιακή εργασία, εκτός από την Εισαγωγή και τα Συμπεράσματα, περιλαμβάνει τρεις επιπλέον θεματικές ενότητες οι οποίες διαιρούνται σε χρονολογικές περιόδους, σύμφωνα με την θητεία των τριών βρετανών κυβερνητών που υπηρέτησαν στο νησί την περίοδο 1955-1959: του Sir Robert Perceval Armitage (Απρίλιος-Οκτώβριος 1955), του Στρατάρχη Sir John Harding (Οκτώβριος 1955-Οκτώβριος 1957) και του Sir Hugh Foot (Δεκέμβριος 1957-Φεβρουάριος 1959). Εκτενής αναφορά γίνεται την περίοδο που διατέλεσε στην Κύπρο ως Κυβερνήτης, ο Στρατάρχης Sir John Harding εφόσον κάλυψε το μεγαλύτερο διάστημα της περιόδου του ένοπλου αγώνα ως Κυβερνήτης. Τέλος θα παρουσιάσουμε τα συμπεράσματα.

Αναφορικά με τη μεθοδολογία, θα αξιοποιηθεί ποιοτική έρευνα, εφόσον αποτελεί μια σπουδαία ερευνητική μεθοδολογία και θεωρείται ιδιαίτερα χρήσιμη για τη διερεύνηση των κινήτρων και των στόχων των Βρετανών στο πεδίο της αστυνόμευσης και της καταστολής. Πληροφορίες θα αντληθούν από δευτερογενείς πηγές από την ελληνόγλωσση, διεθνή βιβλιογραφία και αξιόπιστες διαδικτυακές πηγές οι οποίες θα διασταυρωθούν μεταξύ τους σε μια προσπάθεια επίτευξης όσο δυνατό πιο αντικειμενικής διερεύνησης του θέματος.

Κεφάλαιο 2

Οι Πρώτες Προσπάθειες Καταστολής της εξέγερσης Απρίλιος 1955-Οκτώβριος 1955

2.1 Οι αρχικές αντιδράσεις μετά τις εκρήξεις της 1^{ης} Απριλίου

Το καλοκαίρι του 1955 ο Sir Robert Armitage³, αλλά και ολόκληρη η βρετανική κυβέρνηση, βρέθηκαν αντιμέτωποι με μία απρόσμενη κατάσταση, η οποία ήταν δύσκολα διαχειρίσιμη, ενώ και η αστυνομία ήταν απροετοίμαστη απέναντι στις επείγουσες συνθήκες (Anderson 2012:183). Η άθλια κατάσταση στην Αστυνομία επιβεβαιώθηκε και από τον στρατηγό Σερ Τζέραλντ Τέμπλερ⁴, ο οποίος επισκέφθηκε το νησί λίγο μετά την έναρξη της εξέγερσης τον Απρίλιο του 1955 και κάλεσε σε εκτεταμένες βελτιώσεις στην κατάσταση της αστυνομίας (Cogum 2006: 6).

Επομένως, ο κυβερνήτης Sir Robert Armitage έπρεπε να δράσει άμεσα για αντιμετώπιση της κατάστασης. Αρχικά ζήτησε από τον επικεφαλής του στρατηγείου Μέσης Ανατολής (ΣΜΑ) την τοποθέτηση φρουρών στα κυβερνητικά κτίρια⁵. Ηδη από το βράδυ της 6^{ης} Απριλίου 1955, ένοπλοι Βρετανοί στρατιώτες προωθήθηκαν στις κύριες πόλεις της Κύπρου και μαζί με αστυνομικούς περιπολούσαν για την τήρηση του νόμου και της τάξης. Παρά ταύτα, η ΕΟΚΑ συνέχιζε τη δράση της, με δολιοφθορές σε κυβερνητικά κτήρια, αστυνομικούς σταθμούς και στρατιωτικές εγκαταστάσεις ή με ενέδρες σε στρατιωτικά αυτοκίνητα και πυροβολισμούς εναντίον των δυνάμεων ασφαλείας (Βαρνάβα 2002: 87).

---

³ Ο Sir Robert Perceval Armitage ήταν βρετανός αποικιακός κυβερνήτης, που κατείχε ανώτερες θέσεις στην Κένυα και την Χρυσή Ακτή (Βρετανική Αποικία από το 1874). Από το 1954 μέχρι τις 25 Σεπτεμβρίου 1955, ήταν ο Κυβερνήτης της Κύπρου.

⁴ Βρετανός Ανώτερος αξιωματικός ο οποίος είχε στο ενεργητικό του την επιτυχή αντιμετώπιση των κομμουνιστών ανταρτών στην Μαλαισία.

⁵ Το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής ήταν Στρατηγείο του Βρετανικού Στρατού. Συστάθηκε πριν το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο στην Αίγυπτο. Αρμοδιότητα του ήταν η διεύθυνση των βρετανικών χερσαίων δυνάμεων και ο συντονισμός με τα αντίστοιχα στρατηγεία του ναυτικού και της αεροπορίας για την υπεράσπιση των βρετανικών συμφερόντων στη Μέση Ανατολή και την περιοχή της ανατολικής Μεσογείου

Η κατάσταση στην Αστυνομία έγινε, ακόμα χειρότερη, όταν το καλοκαίρι του 1955, η ΕΟΚΑ οργανώθηκε καλύτερα διεξάγοντας επιθέσεις εναντίον των στελεχών του σώματος αυτού (Χατζηβασιλείου 2002: 233). Το Ιούνιο του 1955, έγιναν επιθέσεις στο κεντρικό Αρχηγείο της Αστυνομίας. Ταυτόχρονα, έγινε επίθεση στον Αστυνομικό σταθμό Αμιάντου με θύμα έναν Έλληνα λοχία (Χατζηβασιλείου 2002:414, Cogum 2006:27,28). Συνεπακόλουθο της τακτικής της ΕΟΚΑ που αποσκοπούσε στην τρομοκράτηση και στην εξουδετέρωση της αποικιακής Αστυνομίας, ήταν οι μαζικές παραιτήσεις Ελλήνων Κυπρίων αστυνομικών κατά τους μήνες Ιούνιο και Ιούλιο του 1955. Η βρετανική κυβέρνηση για να σταματήσει την αποψίλωση του προσωπικού της αστυνομίας απαγόρευσε περαιτέρω παραιτήσεις σε Αστυνομικούς κάτω των 55 ετών. Επιπρόσθετα, ο στρατός κλήθηκε να αναλάβει καθήκοντα αστυνόμευσης (Cogum 2006: 28).

2.2 Οι πρώτες ενέργειες και τα μέτρα για αντιμετώπιση του ένοπλου αγώνα

Με την βία να κλιμακώνεται Sir Robert Armitage κάλεσε την Βρετανική διοίκηση να λάβει σημαντικές αποφάσεις για επίλυση του προβλήματος, εφόσον η ανάγκη για μία πιο αυστηρή αντιμετώπιση ήταν επιτακτική. Στις 4 Ιουλίου 1955 ο Armitage τόνιζε την ανάγκη αυτή με επιστολή προς το Λονδίνο στην οποία έγραφε: *«Το ηθικό είναι χαμηλό εξαιτίας της εκστρατείας σπίλωσης και τρομοκράτησης που γινόταν από την ΕΟΚΑ. Αστυνομικοί που συλλαμβάνουν υπόπτους διατρέχουν αυτόματα τον κίνδυνο δολοφονίας. Εάν οι ύποπτοι ελευθερωθούν και δεν γίνουν βήματα προς τον δυναμικό αφανισμό της ΕΟΚΑ, η αστυνομία δεν θα είναι προετοιμασμένη να αντιμετωπίσει οποιοδήποτε ρίσκο στο μέλλον»* (Novo 2012:414,416). Έτσι το καλοκαίρι του 1955 οι Βρετανοί έστειλαν αξιωματικούς στο νησί με εμπειρία από άλλες αποικίες. Ακολούθησε μια σειρά από νέα δραστικά μέτρα από μέρους του Armitage για αντιμετώπιση της ΕΟΚΑ σε συνεργασία με τις βρετανικές αρχές (Novo 2012: 414,416).

2.2.1. Το αίτημα το Armitage για κήρυξη του νησιού σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο Armitage αναλογιζόταν ήδη από τις αρχές του καλοκαιριού την πιθανότητα κήρυξης του νησιού σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης,

θέλοντας να αναλάβει ευρύτερη εξουσίες που θα τις χρησιμοποιούσε στην εκστρατεία καταστολής. Το αίτημα του απορρίφθηκε, λόγω διπλωματικών κινήσεων που σχεδίαζε να θέσει σε εφαρμογή το Λονδίνο. Συγκεκριμένα, τον Ιούνιο είχε ανακοινωθεί από τον Βρετανό πρωθυπουργό Anthony Eden, η πρόθεση σύγκλησης Τριμερούς Διάσκεψης⁶ για στρατηγικά θέματα που αφορούσαν στην Ανατολική Μεσόγειο. Στη διάσκεψη αυτή οι Βρετανοί θα έθεταν στο τραπέζι τη λύση για μία τριπλή κυριαρχία στην Κύπρο (μεταξύ Ελλάδας, Τουρκίας και Βρετανίας) με την επικυριαρχία να παραμένει στη βρετανική κυβέρνηση. Γι' αυτό λοιπόν η κήρυξη έκτακτης ανάγκης τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, θα εξουδετέρωνε την παραπάνω διπλωματική πρωτοβουλία (Novo 2012: 425,426).

2.2.2 Διάταγμα προσωποκράτησης

Ένα από τα πιο δραστικά μέτρα του Κυβερνήτη, για εξουδετέρωση της δράσης της ΕΟΚΑ ήταν η εφαρμογή του νόμου της 15^{ης} Ιουλίου 1955, για προσωποκράτηση ατόμων χωρίς δίκη, στέλνοντας αρκετούς αγωνιστές στα κρατητήρια με την υποψία και μόνο ότι ενέχονται σε τρομοκρατικές ενέργειες. Τα συλληφθέντα μέλη της ΕΟΚΑ κρατούνταν στις Κεντρικές Φυλακές Λευκωσίας και το Κάστρο της Κερύνειας. Σύμφωνα με τον νόμο αυτό, αν ο Κυβερνήτης σχημάτιζε τη γνώμη ότι οποιοδήποτε πρόσωπο είναι μέλος παράνομης οργάνωσης, θα συλλαμβανόταν με διάταγμα, χωρίς ωστόσο να διατυπωθεί κατηγορία και να διεξαχθεί δίκη. Στη συνέχεια, θα παρέμενε ως πολιτικός κρατούμενος για όσο χρονικό διάστημα κρινόταν αναγκαίο. Από τις 15 Ιουλίου 1955 μέχρι τις 22 Φεβρουαρίου 1959, περίπου 3,300 Έλληνες της Κύπρου έζησαν κρατούμενοι για μήνες ή χρόνια στις Κεντρικές Φυλακές της Λευκωσίας, στο φρούριο της Κερύνειας και σε ειδικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, που κατασκευάστηκαν για τον σκοπό αυτό. Πολιτικοί κρατούμενοι υπήρξαν άνδρες και γυναίκες, ακόμα και μαθητές, γιατί θεωρήθηκαν ύποπτοι για συμμετοχή στις τάξεις της ΕΟΚΑ. Στις 13 Αυγούστου, με άλλο νόμο, ο Κυβερνήτης καθόριζε επταετή φυλάκιση για μεταφορά και κατοχή όπλων (Βαρνάβα 2002: 90,91, Κάρυος 2014: 39).

2.2.3. Οι ενέργειες της Βρετανικής κυβέρνησης για την πραγματοποίηση των διαιρετικών τους βλέψεων

---

⁶ Η Τριμερής διάσκεψη, έλαβε χώρα στο Λονδίνο από τις 29 Αυγούστου μέχρι και τις 7 Σεπτεμβρίου, χωρίς ωστόσο να επιφέρει κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα.

Οι Τουρκοκύπριοι δεν ήταν σύμφωνοι με τον αγώνα της ΕΟΚΑ και διακήρυτταν συνεχώς την αντίθεση τους με το κίνημα. Όμως η ελληνοκυπριακή ηγεσία είχε σαφή επίγνωση της ανάγκης ώστε η ΕΟΚΑ να μην εμπλακεί σε οποιαδήποτε αντιπαράθεση με την τουρκοκυπριακή κοινότητα. Έτσι η ΕΟΚΑ με φυλλάδιό της, που κυκλοφόρησε σε τουρκική γλώσσα τον Ιούλιο του 1955 στην τουρκική συνοικία της Λευκωσίας, διαβεβαίωσε τους Τουρκοκύπριους ότι ο Αγώνας δεν στρέφεται εναντίον τους, τόνιζαν ότι μοναδικός σκοπός ήταν η απελευθέρωση της Κύπρου και η ένωσή με την Ελλάδα (Βαρνάβα 2002: 68).

Όμως η Βρετανική κυβέρνηση στην προσπάθειά της να διαιωνίσει την παρουσία της στο νησί αλλά και για καταφέρει να συμμαχήσει με την τουρκοκυπριακή κοινότητα, εναντίων της ΕΟΚΑ προσπάθησε με κάθε τρόπο να εφαρμόσει την πολιτική του «Διαίρει & Βασίλευε» (Κτωρή 2014).

Προς το σκοπό αυτό ο τότε Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Harold Macmillan και ο πρωθυπουργός Anthony Eden, συνεργάστηκαν μυστικά με τον Τούρκο πρωθυπουργό Andan Mederes. Συγκεκριμένα υποκίνησαν και χρηματοδότησαν τις επιθέσεις της 6ης και 7ης Σεπτεμβρίου 1955, κατά των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης οι οποίες έμεινα στην ιστορία ως Σεπτεμβριανά⁷. Οι επιθέσεις αυτές συνέπεσαν, σκόπιμα, με την Τριμερή Διάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στο Λονδίνου στις 27 Αυγούστου – 7 Σεπτεμβρίου 1955 (Ριχτερ 2011: 316).

Επιπρόσθετα η Βρετανική κυβέρνηση προέβηκε στη στελέχωση των αποικιακών σωμάτων ασφαλείας με Τουρκοκυπρίους, διαμορφώνοντας και τις προϋποθέσεις για μια έμμεση αλλά αιματηρή δικοινοτική αντιπαράθεση (Κτωρή 2014).

2.2.4 Δημιουργία Επικουρικής Αστυνομίας

Στις 6 Αυγούστου 1955 ο Βρετανός κυβερνήτης, προκειμένου να αντιμετωπίσει τον ένοπλο αγώνα της ΕΟΚΑ και να καταστείλει τις μαχητικές αντιβρετανικές διαδηλώσεις της νεολαίας, προχώρησε στη συγκρότηση της Βοηθητικής Αστυνομίας, γνωστή ως

---

⁷Στην Κωνσταντινούπολη οι Τούρκοι προκάλεσαν βίαια επεισόδια κατά των περιουσιών των Ελλήνων ομογενών και των Αρμενίων, λεηλατώντας και πυρπολώντας ελληνικά καταστήματα, σχολεία, σπίτια και βεβηλώνοντας εκκλησίες ακόμα και νεκροταφεία δημιουργώντας τρομοκρατία και ανασφάλεια για τις υφιστάμενες μειονότητες. Το σχέδιο σχεδιάστηκε προσεκτικά και με απόλυτη μυστικότητα.

«Επικουρική Αστυνομία». Στο τμήμα αυτό μπορούσαν να προσχωρήσουν οι πάντες, χωρίς ιδιαίτερα κριτήρια επιλογής ή κάποιο επίπεδο μόρφωσης. Δεδομένου όμως ότι οι Ελληνοκύπριοι αρνούνταν να ενταχθούν στην Αστυνομία, την κύρια δεξαμενή αποτέλεσε η τουρκοκυπριακή κοινότητα. Αρχικά αριθμούσε 400 μέλη και μέχρι τον Οκτώβριο το δυναμικό της έφτασε τους 1,400 άνδρες (Novo 2012: 425, Corum 2006: 28).

Παράλληλα, ο Βρετανός κυβερνήτης υποκίνησε τον Fazil Cucuk, ηγέτη της τουρκικής κυπριακής μειονότητας, να δημιουργήσει την μυστική οργάνωση ΒΟΛΚΑΝ, της οποίας τα περισσότερα μέλη ήταν ταυτόχρονα και επικουρικοί αστυνομικοί των Βρετανών (Κίνηση για Ελευθερία & Δικαίωση στην Κύπρο 2015:39). Η ΒΟΛΚΑΝ προέβαινε στην υποδαύλιση ανθελληνικού μένους και τη ρίψη βομβών σε ελληνικές περιουσίες (Βαρνάβα 2002: 148).

2.2.5. Μηχανοκίνητη μονάδα

Επιπλέον τον Σεπτέμβριο του 1955 συστάθηκε και η Μηχανοκίνητη μονάδα αποτελούμενη κυρίως από Τουρκοκύπριους που υπηρετούσαν σε όλη την επικράτεια της Κύπρου, οι οποίοι έλαβαν ειδική εκπαίδευση. Βασική αποστολή τους ήταν η καταστολή των διαδηλώσεων και των διαμαρτυριών του Κυπριακού ελληνισμού ενάντια στην βρετανική πολιτική (Anderson 2012:186,187). Μέλη αυτών των μονάδων ήταν αναμεμειγμένοι στην ΒΟΛΚΑΝ και αργότερα στην TMT⁸ (Κίνηση για Ελευθερία & Δικαίωση στην Κύπρο 2012: 40).

Με τον τρόπο αυτό οι Βρετανοί συμμαχισαν με τους Τουρκοκύπριους εναντίον της ΕΟΚΑ με συνεπακόλουθο να επέλθει η ρήξη στις σχέσεις των Ελλήνων Κυπρίων με την τουρκική μειονότητα. Οι Ελληνοκύπριοι κατηγορούσαν τους Βρετανούς για την αιματηρή μέθοδο του «Διαίρει & Βασίλευε» για επίτευξη των στόχων τους (Κίνηση για Ελευθερία & Δικαίωση στην Κύπρο 2015: 13).

---

⁸ Η TMT ήταν τουρκοκυπριακή παραστρατιωτική οργάνωση ελεγχόμενη από την Τουρκία με στρατιωτική εκπαίδευση ειδικών δυνάμεων, που δημιουργήθηκε από τον Ραούφ Ντενκτάς και τον Τούρκο στρατιωτικό Ριζά Βουρουσκάν το 1958, ως αντιστάθμισμα στη δράση της ΕΟΚΑ.

Πίνακας 1. Αριθμητική δύναμη της αστυνομίας 1954-1959 (Anderson 2012:190)

Κυπριακή Αστυνομία*	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Έλληνες	62.0%	54.6%	28.8%	30.0%	30.5%	49.0%
Τούρκοι	37.0%	39.9%	46.9%	51.0%	47.4%	36.5%
Εκπατρισμένοι	0.5%	4.5%	23.0%	18.0%	21.0%	12.5%
Επικουρική Αστυνομία	-	1,084	1,417	1,362	1,594	+
Mobile Reserve Special	-	165	569	580	523	+
Χωροφύλακες	154	750	1,475	560	304	+
Σύνολο	1,551	3,837	5,878	5,194	5,435	2,278

Ο παραπάνω πίνακας απεικονίζει αναλυτικά τη σύνθεση της κυπριακής αστυνομίας από το 1954-1959. Όπως καταδεικνύει ο πιο πάνω πίνακας μόλις έναν χρόνο μετά την έναρξη του αγώνα ο αριθμός της Κυπριακής Αστυνομίας από 1,838 μέλη αυξήθηκε στα 2,417 με το μεγαλύτερο ποσοστό του (46,9%) να είναι Τουρκοκύπριοι. Η Επικουρική Αστυνομία, στελεχώθηκε αποκλειστικά από Τουρκοκυπρίους. Η Μηχανοκίνητη Μονάδα (Mobile Reserve Unit) αποτελείτο επίσης στο σύνολο της από Τουρκοκυπρίους. Το 1959 η Επικουρική Αστυνομία, οι Χωροφύλακες και το τμήμα Mobile Reserve αποδεσμεύτηκαν (Anderson 2012: 191).

Το γεγονός ότι οι Τούρκοι Κύπριοι αποτελούσαν μέλη της αστυνομικής δύναμης, τους έθετε αυτόματα και στο στόχαστρο της ΕΟΚΑ. Αναπόφευκτα, οι δικαιοδικές σχέσεις επιδεινώθηκαν ραγδαία, αφού οι επιθέσεις της ΕΟΚΑ κατά Τουρκοκύπριων αστυνομικών εκλαμβάνονταν και ερμηνεύονταν, από την τουρκοκυπριακή ηγεσία, ως συλλογική επίθεση κατά των ομοεθνών της. Συνεπακόλουθο ήταν η ανάδυση εξάρσεων βίας από τους Τούρκους Κυπρίους, οι οποίοι πρόβαιναν σε αντίποινα. Επρόκειτο για τη αρχή ενός διακοινοτικού χάσματος το οποίο επρόκειτο να διευρυνθεί και να κλιμακωθεί στα επόμενα χρόνια (Χολλαντ 2001: 118, Κτωρής 2014).

Στο σημείο αυτό, πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι Τουρκοκύπριοι αστυνομικοί υφίσταντο επιθέσεις ως μέλη της Αστυνομίας και όχι λόγω της εθνικής τους ταυτότητας. Στο συμπέρασμα αυτό συνηγορούν και αριθμητικά στοιχεία: από τους 29 Τουρκοκυπρίους που σκοτώθηκαν από την ΕΟΚΑ κατά τη διάρκεια του αγώνα, οι 22 υπηρετούσαν ως

αστυνομικοί, ενώ από τους 172 που τραυματίστηκαν οι 108 ήταν επίσης μέλη της Αστυνομίας (Κάρυος 2014: 46).

2.3. Η ανάγκη για μια πιο αυστηρή αντιμετώπιση

Λίγες μέρες μετά την Τριμερή Διάσκεψη, όλα έδειχναν ότι η κατάσταση στην Κύπρο είχε αρχίσει να ξεφεύγει από τα χέρια των Βρετανών και επιβαλλόταν η ανάγκη για μία πιο αυστηρή αντιμετώπιση. Ο Βρετανός κυβερνήτης, κήρυξε την ΕΟΚΑ παράνομη, ενώ κατέφθασαν στρατιωτικές ενισχύσεις από τη Μάλτα και το Σουέζ. Από τη Μάλτα κατέφθασαν στις 10 και 11 Σεπτεμβρίου 1,500 πεζοναύτες. Στις 17 Σεπτεμβρίου, ήρθε η πρώτη αποστολή στρατιωτικών μονάδων από το Σουέζ και ακολούθησαν και άλλες αποστολές, καθώς επίσης και άφθονο πολεμικό υλικό. Παράλληλα το αποικιακό καθεστώς προχώρησε στην αύξηση των αποδοχών των αστυνομικών με σκοπό την εξύψωση του ηθικού (Βαρνάβα 2002: 90, Χόλλαντ 2001: 114,117).

2.4. Η παύση Armitage

Στις 17 Σεπτεμβρίου 1955, διοργανώθηκαν ογκώδεις διαδηλώσεις στην Πλατεία Μεταξά της Λευκωσίας, με λιθοβολισμούς στρατιωτικών αυτοκινήτων, ένα από τα οποία πυρπολήθηκε. Στη συνέχεια οι διαδηλωτές έκαψαν το οίκημα του Βρετανικού Ινστιτούτου με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν έντονες επικρίσεις αναφορικά με την αποικιακή κυβέρνηση στην Κύπρο, καθώς και την αποτελεσματικότητα της αστυνομίας. Το γεγονός αυτό έφερε σε εξαιρετικά δυσχερή θέση τους Βρετανούς και ο Armitage κρίθηκε από τη Βρετανική κυβέρνηση, ως μη κατάλληλος για το αξίωμα που κατείχε (Χόλλαντ 2001: 143-148, Χατζηβασιλείου 2002: 233). Έτσι, η βρετανική ηγεσία έλαβε την σημαντική απόφαση να προχωρήσει στην αποδέσμευση του Armitage και το διορισμό ενός διακεκριμένου στρατιωτικού, του Στρατάρχη Sir John Harding, εγκαινιάζοντας έτσι μία περίοδο στρατιωτικής αυστηρότητας. Από εκείνη τη στιγμή ξεκίνησε η κύρια φάση του ένοπλου αγώνα (Κάρυος 2016: 79, Χατζηβασιλείου 2002: 233).

Κεφάλαιο 3

Η εφαρμογή μιας πιο αυστηρής προσέγγισης: Οκτώβρης 1955-Νοέμβρης 1957

3.1. Ο διορισμός και το προφίλ του νέου κυβερνήτη

Με τα τελευταία γεγονότα που εκτυλίχθηκαν στην Κύπρο, το Λονδίνο είχε αποφασίσει να συμπεριλάβει στην στρατηγική του πιο δυναμικά στοιχεία, θεωρώντας ότι η παρουσία και μόνο ενός φημισμένου επαγγελματία στρατιωτικού στην Κύπρο θα φόβιζε τους επαναστατημένους κατοίκους. Μετά από προσωπική παράκληση του πρωθυπουργού της Βρετανίας Sir Antony Eden, στις 3 Οκτωβρίου του 1955, ο Sir John Harding έφτασε στην Κύπρο για να αναλάβει καθήκοντα κυβερνήτη με την αίσθηση του καθηκόντος προς την πατρίδα. Βασική προϋπόθεση για τον διορισμό του ήταν η διατήρηση απευθείας επικοινωνίας μαζί με το Λονδίνο για σκοπούς καλύτερης συνεννόησης (Κάρυος 2019:5).

Στο σημείο αυτό αξίζει σύντομης επεξήγησης το επαγγελματικό υπόβαθρο του νέου κυβερνήτη ώστε να γίνουν ευκολότερα αντιληπτά τα κριτήρια πίσω από τον διορισμό του. Ο Sir John Harding ταύτισε την στρατιωτική του σταδιοδρομία με όλες τις μεγάλες προκλήσεις του Ηνωμένου Βασιλείου, από τους δύο παγκόσμιους πολέμους μέχρι και τα ανταποικιακά κινήματα εναντίον των Βρεττανών της δεκαετίας του 1950, φτάνοντας μάλιστα στα ύπατα αξιώματα της στρατιωτικής ιεραρχίας και τον βαθμό του στρατάρχης. Οι περισσότεροι μελετητές δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στις στρατιωτικές του ικανότητες και εμπειρίες. Και όντως η βρετανική κυβέρνηση τον διόρισε κυβερνήτη εκτιμώντας τις στρατιωτικές του αρετές και όχι την όποια ύπαρξη πολιτικών ικανοτήτων, εφόσον οι τελευταίες έπασχαν από έλλειψη εμπειριών (Κάρυος 2019: 6,7, Foley 1962: 44).

Παρόλο που ο διορισμός του υπονοούσε απειλή χρήσης βίας για καταστολή της επανάστασης στην Κύπρο, πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο στρατάρχης δεν αφίχθηκε στην αποικία με την προδιάθεση να συμπεριληφθεί με σκληρότητα η τιμωρητικά. Αντιθέτως, θεωρούσε ότι η πλειοψηφία των Ελλήνων Κυπρίων ήταν υπάκουοι και φιλειρηνικοί και

ήλπιζε ότι υπήρχε ακόμη έδαφος για την ανάπτυξη πολιτικών πρωτοβουλιών σε ενδοκυπριακό πλαίσιο (Κάρυος 2019: 8). Στόχοι τού ήταν η αποκατάσταση του νόμου και της τάξης, η εξουδετέρωση της ΕΟΚΑ, η στενή συνεργασία μεταξύ διοίκησης, στρατού και αστυνομίας, η αύξηση ροής πληροφοριών για την επαναστατική οργάνωση, αλλά και η μείωση της λαθραίας εισαγωγής πολεμικού εξοπλισμού (Κάρυος 2019: 15).

3.2. Η εξορία του Μακαρίου στις Σεϋχέλλες

Από τις πρώτες ενέργειες του Harding όταν ανέλαβε τα νέα του καθήκοντα, ήταν η διεξαγωγή συνομιλιών με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο αναφορικά με το μελλοντικό καθεστώς της αποικίας. Οι διαπραγματεύσεις πραγματοποιήθηκαν κατά την περίοδο μεταξύ Οκτωβρίου 1955 και Φεβρουαρίου 1956, με συνολικά επτά συναντήσεις χωρίς να καταλήξουν σε τελική συμφωνία (Κάρυος 2018: 4, Κρανιδιώτης 1981: 112-116).

Η διαφορά απόψεων των δύο ηγετών και η αποτυχία εξεύρεσης πολιτικής λύσης του Κυπριακού στις συνομιλίες, οδήγησε τη Βρετανική Κυβέρνηση, να προχωρήσει στην εξορία του Μακαρίου στις 9 Μαρτίου 1956 και την υποχρεωτική μεταφορά του στο αρχιπέλαγος των Σεϋχελλών. Με την εξορία του Μακαρίου επικράτησε στρατοκρατία σ' όλη την Κύπρο και το Αρχιεπισκοπικό μέγαρο καταλήφθηκε από το στρατό. Ταυτόχρονα τα τρομοκρατικά μέτρα των Βρετανών αυξήθηκαν. Ο εκτοπισμός του Αρχιεπισκόπου σηματοδότησε την έναρξη ενός νέου γύρου σύγκρουσης μεταξύ των αποικιακών δυνάμεων και της ΕΟΚΑ (Βαρνάβα 2002: 152,153, Κρανιδιώτη 1981: 181,182).

3.3. Το καθεστώς Harding και τα μέτρα για καταστολή του αγώνα

Καθώς η κατάσταση στο εσωτερικό της Κύπρου εκτραχυνόταν, οι επιτυχίες της ΕΟΚΑ αυξάνονταν. Έτσι ο Harding άρχισε να υιοθετεί σκληρότερες προσεγγίσεις, δίνοντας έμφαση στην συντριβή της εξέγερσης δια της ισχύος, θεωρώντας ότι τοιουτοτρόπως θα δημιουργούνταν οι κατάλληλες συνθήκες που θα υποβοηθούσαν τις διεργασίες για μια πολιτική διευθέτηση (Βαρνάβα 2002: 11).

3.3.1. Κήρυξη της Κύπρου σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης

Ο νέος κυβερνήτης ακολούθησε μια σκληρή γραμμή, για την διάλυση την ΕΟΚΑ: στις 7 μ.μ. της 26^{ης} Νοεμβρίου 1955 κήρυξε την Κύπρο σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης και με έκτακτη έκδοση της Επίσημης Εφημερίδας της Κυβέρνησης δημοσίευσε τους κανονισμούς, που είχε ετοιμάσει. Οι νέοι κανονισμοί προνοούσαν πολύ αυστηρές ποινές για τους παραβάτες (Νεάρχου 1992: 292, Κρανιδιώτη 1981: 145). Συνολικά εξέδωσε 76 νόμους, συμπεριλαμβανομένων των απαγορεύσεων κυκλοφορίας, της παύσης λειτουργίας των παραβατικών σχολείων, την απεριόριστη κράτηση υπόπτων χωρίς δίκη. Ο αυστηρότερος νόμος, ήταν η δυνατότητα εφαρμογής της θανατικής ποινής. Ιδιαίτερα ταπεινωτικός ήταν και ο νόμος του μαστιγώματος για ανήλικους κάτω των 18 ετών (Ρίχτερ 2011: 373,374). Σύμφωνα με τους κανονισμούς περί μαστιγώματος, τα χτυπήματα δεν θα ξεπερνούσαν τα δώδεκα και θα πραγματοποιούνταν με βέργα από ξύλο σημόδας ή ένα ελαφρύ ραβδί. Το μέτρο όμως αυτό ανακλήθηκε τον Δεκέμβριο του 1956 (Crouzet 2011: 556). Η μετατροπή της ποινής για μεταφορά ή κατοχή όπλου από 7 χρόνια φυλάκισης σε θανατική ποινή θεωρήθηκε, επιπλέον αυστηρό μέτρο σύμφωνα με τους νέους κανονισμούς (Κάρυος 2019: 17).

3.3.2. Θανατική ποινή

Η αυστηρή νομοθεσία της θανατικής ποινής, είχε ως κύριο στόχο τον εκφοβισμό ώστε να μην προσχωρήσουν νέα μέλη στην ΕΟΚΑ. Ο Harding υποστήριξε ιδιαίτερα την πρακτική αυτή επειδή θεωρούσε πως η οποιαδήποτε επιείκεια θα ήταν προς όφελος της ΕΟΚΑ και θα επηρέαζε αρνητικά την ψυχολογία των ανδρών των δυνάμεων ασφαλείας (Crouzet 2011: 557). Τον Νοέμβριο του 1956, η καταδίκη σε θάνατο έγινε υποχρεωτική και ο δικαστής δεν είχε άλλη επιλογή παρά να την επιβάλλει (Χολλαντ 2001: 280-281).

Τα πρώτα μέλη της ΕΟΚΑ στα οποία εφαρμόστηκε η θανατική ποινή, ήταν οι Μιχαηλς Καραολής και Ανδρέας Δημητρίου στις 7 Μαΐου 1956. Ο Καραολής είχε καταδικαστεί για τον φόνο του αστυνομικού Ηρόδοτου Πουλλή, συνεργάτη των Βρετανών, στις 28 Αυγούστου 1955. Ο Αντρέας Δημητρίου, συνελήφθη όταν στις 24 Νοεμβρίου του 1955 πυροβόλησε εναντίον ενός Βρετανού, που θεωρείτο μέλος των μυστικών υπηρεσιών. Παρόλο που το θύμα δεν σκοτώθηκε, ο Δημητρίου καταδικάστηκε σε θάνατο σύμφωνα με τις διατάξεις που εισήχθησαν στο νομοθετικό πλαίσιο της Κατάστασης Εκτάκτου Ανάγκης, οι οποίες προνοούσαν την επιβολή της θανατικής καταδίκης ακόμη και για όσους οπλοφορούσαν (Ρίχτερ 2011:438). Με την κατακύρωση της ποινής του Καραολή

στις 14 Νοεμβρίου 1955, ο ίδιος προσέφυγε στην Επιτροπή Δικαιοσύνης του Βρετανικού Συμβουλίου του Κράτους, ενώ αιτήθηκε απονομή χάριτος από τη βασίλισσα του Ηνωμένου Βασιλείου, Ελισάβετ Β. Οι προσπάθειές όμως δεν στέφθηκαν από επιτυχία, καθότι σε περίπτωση επίδειξης επιείκειας, το ηθικό των δυνάμεων επιβολής της τάξης, θα μειωνόταν, γεγονός που θα επιβάρυνε την επιτυχή συνέχιση της εκστρατείας καταστολής της ελληνοκυπριακής επανάστασης (Κάρυος 2014, Βαρνάβα 2002: 126).

Η επιβολή θανατικών ποινών, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στην Ελλάδα και την αριστερή αντιπολίτευση στη Βρετανία (Ρίχτερ 2011:436,437). Η κυβέρνηση των ΗΠΑ άσκησε μεγάλες πιέσεις στη βρετανική κυβέρνηση για να μην προβεί στην εκτέλεση των Καραολή και Δημητρίου. Ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Σπυρίδων Θεοτόκης, σε έκκληση του προς τον Αμερικανό ομόλογό του John Foster Dulles, ζητούσε τη μεσολάβηση του στην περίπτωση των Καραολή και Δημητρίου, χωρίς ωστόσο να μεταπειστεί η βρετανική πλευρά. Ακόμα και η Αμερικάνικη Εργατική Ομοσπονδία έκανε έκκληση να μην γίνουν εκτελέσεις. Επιπλέον, βουλευτές του Εργατικού Κόμματος του Βρετανικού Κοινοβουλίου, κατέβαλαν προσπάθειες εναντίον των καταδικαστικών αποφάσεων (Κάρυος 2014).

Σημαντικές προσωπικότητες από την Ευρώπη, αντέδρασαν έντονα στην απόφαση του δικαστηρίου, ζητώντας την ακύρωση της εκτέλεσης. Ανάμεσα τους ο Albert Camus ο οποίος δημοσίευσε άρθρο σε γαλλική εφημερίδα με τίτλο "«Αποδώστε την Κύπρο στον Καραολή», με αφορμή την καταδίκη του Καραολή (Κάρυος 2014).

Από τον Απρίλιο του 1957 η θανατική ποινή επιβαλλόταν μόνο σε όσους θα πυροβολούσαν εναντίον ατόμων ή έριχναν βόμβες και στις 11 Σεπτεμβρίου 1957 η ποινή του θανάτου έπαψε να είναι υποχρεωτική (Crouzet 2011: 557).

3.3.3 Αντιμετώπιση ταραχών από μαθητές

Στον Αγώνα της ΕΟΚΑ μεγάλη ήταν η συμβολή των μαθητών και μαθητριών των σχολείων μέσης εκπαίδευσης εφόσον αποτελούσαν τον πυρήνα των μαχητικών διαδηλώσεων, που οργάνωναν οι υπεύθυνοι νεολαίας της ΕΟΚΑ. Ταυτόχρονα η απόφαση για επιβολή της θανατικής ποινής είχε πυροδοτήσει ήδη έντονες αντιδράσεις στον μαθητόκοσμο της Κύπρου και η μεγάλης κλίμακας διαδηλώσεων, υπό την καθοδήγηση

της ΕΟΚΑ, αυξήθηκαν. Οι μαθητές αντιδρούσαν έντονα στη θέα Βρετανών στρατιωτών, που προσπαθούσαν να διαλύσουν τις διαδηλώσεις τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η επέμβαση Βρετανών στρατιωτών, που έγινε στο Λανίτειο Γυμνάσιο Λεμεσού, στις 14 Δεκεμβρίου 1955, όπου οι μαθητές αντέδρασαν λιθοβολώντας τους και ρίπτοντας εναντίον τους χειροβομβίδα. Αποτέλεσμα της σύγκρουσης αυτής ήταν ο θάνατος ενός Βρετανού Λοχία και ο τραυματισμός δυο στρατιωτών. Το γεγονός αυτό στάθηκε αφορμή ο Κυβερνήτης να κλείσει το σχολείο από τις 15 Δεκεμβρίου 1955 μέχρι το τέλος του σχολικού έτους αλλά και στην εφαρμογή ακόμα πιο αυστηρών μέτρων (Παπαγεωργίου 1977: 147, Κάρυος 2014: 43).

Η αντίδραση των βρετανικών αποικιοκρατικών αρχών έναντι των διάφορων ταραχών που προέρχονταν από τη δράση των μαθητών, εκδηλώθηκε με πολλούς τρόπους. Επέβαλε πρόστιμα στους γονείς και ταυτόχρονα έδωσε αυστηρές διαταγές προς τους διευθυντές για επιβολή της τάξης στα σχολεία(Κάρυος 2019:19). Όταν όμως αυτά δεν είχαν αποτέλεσμα, πρόβηκε στην απέλαση των εκπαιδευτικών που προερχόταν από την Ελλάδα, στην στέρηση της άδειας διδασκαλίας από Κύπριους εκπαιδευτικούς και στο κλείσιμο σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης των οποίων οι μαθητές προέβαιναν σε «στασιαστικές» ενέργειες (Βαρνάβα 2002: 59).

Στις 15 Νοεμβρίου 1955, ο Harding διέταξε το κλείσιμο της Σχολής «Σαμουήλ» στη Λευκωσία. Στις 19 Νοεμβρίου ακολούθησε το κλείσιμο του Παγκύπριου Εμπορικού Λυκείου στη Λάρνακα. Η αποικιακή κυβέρνηση έκρινε ότι τα σχολεία αυτά διευθύνονταν κατά τρόπον που διασάλευν την καλή διακυβέρνησης και την κοινωνική τάξη (Νεάρχου 1992:292, Crouzet 2011: 569).

Επιπλέον η ανάρτηση ελληνικών σημαιών στα σχολεία στάθηκε αφορμή οι Βρετανοί να κλείσουν και πολλά Δημοτικά σχολεία. Συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια των συνομιλιών Μακαρίου-Harding, ο Διγενής έδωσε διαταγή στις 29 Ιανουαρίου 1956 για ανάρτηση ελληνικών σημαιών στα δημοτικά σχολεία. Το μέτρο αυτό εφαρμόστηκε με ιδιαίτερο ζήλο σ' όλη την Κύπρο και είχε ως συνέπεια να διακοπή προσωρινά η λειτουργία πλείστων δημοτικών σχολείων, γιατί κυμάτιζε σε αυτά η ελληνική σημαία. Οι Βρετανοί στρατιώτες ταλαιπωρήθηκαν πολύ με το ζήτημα τούτο, εφόσον αναγκάζονταν να πηγαίνουν από χωριό σε χωριό και να κατεβάζουν τις ελληνικές σημαίες. Μετά την αποχώρησή τους, όμως, οι μαθητές ύψωναν ξανά μια ελληνική σημαία. Συνεπακόλουθο,

των ενεργειών αυτών ήταν οι Βρετανοί να προβαίνουν και στο κλείσιμο δημοτικών σχολείων. Σύμφωνα με έκθεση του Βρετανού Διευθυντή της Παιδείας, τον Μάρτιο του 1956 διέκοψαν σε κάποιο στάδιο τη λειτουργία τους 418 από τα 499 σχολεία του νησιού (Νεάρχου 1992:292, Κάρυος 2014: 49, Crouzet 2011: 569,570).

3.3.4 Αναδιοργάνωση της Αστυνομίας- Στρατός -Ναυτικό

Στις προτεραιότητες του Harding περιλαμβανόταν και η αναδιοργάνωση του Αστυνομικού σώματος ώστε να ανακτήσει τον κυρίαρχο ρόλο του στην επιβολή του νόμου και της τάξης. Μια από τις πρώτες ενέργειές του κυβερνήτη ήταν η αύξηση των δαπανών από 583,000 λίρες που ήταν το 1954 σε 2,526,000 λίρες για την εξύψωση του ηθικού και στη βελτίωση του εξοπλισμού. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην αποτελεσματική ενίσχυση του αριθμού των μελών της Αστυνομίας από 1,551 που ήταν το 1954 σε 5,878 το 1956 (Κάρυος 2014: 41).

Λόγω του ότι οι περισσότεροι Βρετανοί αστυνομικοί δεν ήταν εξοικειωμένοι με την μεταφορά όπλου (καθότι στην Βρετανία οι αστυνομικοί ήταν άοπλοι) δόθηκαν σε κάθε αστυνομικό ειδικές οδηγίες για το πότε θα πυροβολεί. Σύμφωνα με αυτές ο κάθε Αστυνομικός, ήταν υποχρεωμένος να αξιολογήσει την κατάσταση προτού ανοίξει πυρ. Μπορούσε να πυροβολήσει προκειμένου να προστατέψει τον εαυτό του, άμαχους πολίτες και συναδέλφους του. Επιπρόσθετα, για να προστατεύσει κυβερνητικά κτίρια ή στην προσπάθεια να συλλάβουν κάποιο μέλος της ΕΟΚΑ νοουμένου ότι δεν υπήρχε άλλος τρόπος αντιμετώπισης της κατάστασης. Οι βολές έπρεπε να είναι ακριβείς και σε σημεία όπου ήταν πιο εύκολο να πλήξουν κάποιον π.χ. στον κορμό του σώματος. Απαγορευόταν να ρίχνουν προειδοποιητικές βολές στον αέρα. Όμως στην περίπτωση που φρουρούσαν σημείο το οποίο δεχόταν επίθεση με εκρηκτικά ή όπλα, έπρεπε να ανοίξουν αμέσως πυρ (Crouzet 2011: 533,534).

Η Ειδική Χωροφυλακή (Special Constabulary) στελεχωμένη στην πλειοψηφία από Τουρκοκύπριους, περιλήφθηκε στο δυναμικό καταστολής του Harding. Την περίοδο της Έκτακτης Ανάγκης οι ειδικοί χωροφύλακες, χωρίστηκαν σε δύο τμήματα, τους απλούς χωροφύλακες και τους χωροφύλακες έκτακτης ανάγκης. Στο πρώτο τμήμα συμπεριλαμβάνονταν τα πιο έμπειρα και εξειδικευμένα μέλη, τα οποία μεταφέρονταν στην κυπριακή αστυνομία και εμπλέκονταν άμεσα στην καταστολή της ΕΟΚΑ. Το

δεύτερο τμήμα είχε πιο απλά καθήκοντα, όπως την αντιμετώπιση ταραχών στις αστικές περιοχές. Το 1955 η Ειδική Χωροφυλακή θα αριθμούσε 750 χωροφύλακες ενώ το 1956 ανήλθαν στους 1954 (Anderson 2012: 191).

Επιπρόσθετά, έγιναν ενέργειες για αναδιοργάνωση του συστήματος συλλογής πληροφοριών από τον Ειδικό Κλάδο (Special-Branch⁹), ο οποίος ήταν αποδιοργανωμένος ήδη πριν την έναρξη του αγώνα. Μάλιστα, είχε αποδυναμωθεί ακόμα περισσότερο από την ΕΟΚΑ, εφόσον μια από τις πρώτες της ενέργειες ήταν η εξουδετέρωση του συγκεκριμένου τμήματος. Η κατάσταση ήταν πιο δύσκολη για τους Βρετανούς, επειδή ο Στρατός ήταν απρόθυμος να συνεισφέρει στη συλλογή πληροφοριών για την επαναστατική οργάνωση. Επίσης, δεν υπήρχε κατάλληλη εκπαίδευση, ενώ διαπιστωνόταν έλλειψη προσωπικού με ειδικότητα στις ανακρίσεις ή και με γνώση της ελληνικής γλώσσας. Έτσι έγιναν διορθωτικές κινήσεις, όπως η στελέχωση του τμήματος με εμπειρογνώμονες από την Βρετανία και κατάλληλα άτομα με ειδικότητα στην ανακρίσεις, και στην απόσπαση πληροφοριών. Οι διορθωτικές κινήσεις αποσκοπούσαν στην ενδυνάμωση του τμήματος, εφόσον η συλλογή πληροφοριών είναι ένας από τους βασικούς παράγοντες που θα καθόριζαν τη καταστολή της εξέγερσης (Κάρυος 2014: 43).

Για την αναδιοργάνωση στον στρατιωτικό τομέα ο Harding ζήτησε στρατιωτικές ενισχύσεις. Συνεπακόλουθα, από τον Οκτώβρη του 1955 όπου η φρουρά αριθμούσε 12,000 άνδρες, μέχρι το τέλος του 1956 τα μέλη της αυξήθηκαν σε 36,000 (αριθμός τριπλάσιος σε σχέση με τον αρχικό). Ο στρατός είχε αρχικά υποστηρικτικό ρόλο, όπου μαζί με την Αστυνομία χρησιμοποιήθηκε για να ελέγχει την κατάσταση στις πόλεις. Ανάμεσα στις υποχρεώσεις των Βρεττανών στρατιωτών ήταν και η συνεισφορά τους σε καθήκοντα αστυνόμευσης και στην συνέχεια ο ρόλος του ενισχύθηκε εφόσον ανέλαβαν ενεργό ρόλο στην διεξαγωγή της ευρείας κλίμακας επιχειρήσεων που ακολούθησαν, εναντίων των ανταρτών. Ως προς τούτο, τον Νοέμβριο του 1955 δημιουργήθηκε ένα κέντρο εκπαίδευσης για την διδασκαλία των μελών του Στρατού της Αστυνομίας των σημαντικότερων αρχών και υποχρεώσεων της αστυνόμευσης. Μετά την περάτωση της εκπαίδευσης, η λειτουργία του κέντρου τερματίστηκε στα τέλη του 1956 (Κάρυος 2019: 18,19).

---

⁹ Το Special Branch ιδρύθηκε αρχές το 1954 και αποτελούσε βασική υπηρεσία για την αντιμετώπιση των εθνικιστικών αισθημάτων στο νησί. Ήταν στελεχωμένο από Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους αστυνομικούς και ορισμένους αξιωματικούς εμπιστοσύνης των Βρετανών.

Επιπλέον, τον Δεκέμβριο του 1955, η αποικιακή φρουρά στην Κύπρο ενισχύθηκε με τρία φημισμένα λόγω της πολεμικής ιστορίας τους βρετανικά τάγματα, τους Gordon Highlanders, τους Royal Norfolk και του Royal Marines Commando. Οι μονάδες αυτές, τοποθετήθηκαν στις πόλεις και δημιούργησαν ομάδες με στόχο την αντιμετώπιση τοπικών ταραχών και πορειών. Ήταν ειδικά εξοπλισμένοι με κράνη, αντιασφυξιογόνες μάσκες, κλομπ και ασπίδες (Ρίχτερ 2011:373,374, Robbins 2012: 726).

Όσον αφορά στο Ναυτικό, χρησιμοποιήθηκαν ναυτικές ενισχύσεις για περιπολίες στα ανοιχτά της Κύπρου και τοποθετήθηκαν περισσότερα ραντάρ ώστε να παρεμποδίζεται η λαθραία εισαγωγή πολεμικού υλικού. Ο Harding είχε στη διάθεση του περισσότερα από δώδεκα ναυτικά σκάφη που περιπολούσαν στις ακτές του νησιού και απαγόρευαν τις αποστολές όπλων από την Ελλάδα. Μάλιστα, αμέσως μετά την άφιξή του στην Κύπρο, εξέδωσε εντολές να πυροβολείται κάθε ελληνικό σκάφος που εμφανίζεται στα ανοικτά των ακτών της Κύπρου. Το γεγονός αυτό προκάλεσε τις αντιδράσεις του διοικητή της Μεσογείου του Βασιλικού Ναυτικού καθότι τέτοιες ενέργειες θα προκαλούσαν σοβαρά προβλήματα με μια συμμαχική χώρα που ήταν μέλος –μαζί με την Βρετανία- στο NATO ((Κάρυος 2014: 43, Holland 1998: 101).

Έτσι με την αναδιοργάνωση και την αισθητή αύξηση του προσωπικού της Αστυνομίας και του Στρατού, οι δυνάμεις ασφαλείας του Harding στο νησί, θα αριθμούσαν στο σύνολό τους περί τους 40,000 στρατιωτικούς και αστυνομικούς με στόχο να αντιτάξουν σε περίπου 200 αντάρτες της ΕΟΚΑ. Όπως σχολιάστηκε από τον James S. Corum (2006) επρόκειτο για «έναν πόλεμο του φονικού ελέφαντα έναντι του κώνωπα» (Corum 2006: 31,32).

3.3.5 Ίδρυση κρατητηρίων για τους αγωνιστές της ΕΟΚΑ

Ανάμεσα στις ενέργειες της Βρετανικής κυβέρνησης για την εξάρθρωση της ΕΟΚΑ, ήταν και η ίδρυση κρατητηρίων για την φυλάκιση των πολιτικών κρατουμένων, που συλλαμβάνονταν από τους Βρετανούς στρατιώτες, με την κατηγορία της ανάμειξης στον αγώνα. Εκτός από τους αγωνιστές της ΕΟΚΑ στα κρατητήρια κρατούνταν και πολλοί πολίτες, οι οποίοι είχαν συλληφθεί κατά τη διάρκεια ερευνών. Μέχρι το Νοέμβριο του 1955, κρατούνταν στις Κεντρικές Φυλακές Λευκωσίας και στο Κάστρο της Κερύνειας.

Στη συνέχεια οι Βρετανοί ίδρυσαν τα Κρατητήρια Κοκκινοτριμιθιάς και ακολούθως τα κρατητήρια Πύλας και του Πολεμίου (Σπανός 1997: 66-71).

Τα Κρατητήρια Κοκκινοτριμιθιάς λειτουργούσαν, με χιτλερικά πρότυπα και άθλιες συνθήκες διαβίωσης. Οι κρατούμενοι στην πλειοψηφία τους προέρχονταν από θαλάμους βασανιστηρίων που υφίσταντο βασανιστήρια. Οι δεσμοφύλακες τους παραλάμβαναν με εμφανή τραύματα. Οι κρατούμενοι ζούσαν σε ένα τσίγκινο παράπηγμα με 30 συγκροτούμενους. Λίγο πριν την δύση του ήλιου, γινόταν έλεγχος των Κρατουμένων κι ακολούθως τους κλείδωναν στο παράπηγμα μέχρι το πρωί. Στα περισσότερα παράπηγματα δεν υπήρχαν αποχωρητήρια και ήταν περικυκλωμένα από νεκρές ζώνες όπου κινούνταν μόνο οι φρουροί και ανιχνευτικά λυκόσκυλα. Πολλοί από τους αγωνιστές που φυλακίστηκαν, πέθαναν μετά τις απολύσεις τους συνεπεία των βασανιστηρίων. Στο κρατητήριο της Κοκκινοτριμιθιάς εγκλωβίστηκαν σε όλο το διάστημα του απελευθερωτικού αγώνα, χωρίς δίκη, περισσότεροι από 3,000 Έλληνες Κύπριοι. Η λειτουργία των κρατητηρίων τερματίστηκε στις 22 Φεβρουαρίου 1959, μετά τη ρύθμιση του Κυπριακού υπό τη μορφή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου (Σπανός 1997: 68).

3.3.6 Ανακρίσεις και βασανιστήρια για την απόσπαση πληροφοριών

Ανάμεσα στα σκληρά μέτρα του Harding ήταν και η θέσπιση πιο αυστηρών νόμων, παρακωλύοντας τη δικαστική έρευνα για παραπτώματα της αστυνομίας, με σκοπό οι ανακρίσεις να γίνουν πιο σκληρές. Οι Βρετανοί, για ν' αποσπάσουν πληροφορίες για την ΕΟΚΑ, υπέβαλλαν τα συλληφθέντα μέλη της οργάνωσης σε πολυήμερες ανακρίσεις (Βαρνάβα 2002:184). Οι συλληφθέντες προτού απολυθούν, έπρεπε να υπογράψουν ότι οι ανακριτές τους φέρθηκαν καλά. Για να σβήσουν τα ίχνη της κακοποίησης τους, η περίοδος κράτησης επεκτάθηκε στις 28 ημέρες. Όλο αυτό το διάστημα, ο κρατούμενος ήταν σε απομόνωση και η οικογένεια ή ο συνήγορος του δεν γνώριζαν που βρισκόταν (Ρίχτερ 2011: 585,586).

Μερικές από τις μεθόδους που χρησιμοποιούσαν οι ανακριτές στους συλληφθέντες αγωνιστές ήταν οι εκβιασμοί, οι ηθικές πιέσεις, ο ξυλοδαρμός, οι γροθιές, το ξεγύμνωμα, και το μαστίγωμα, κτυπήματα στο στομάχι, ο τεχνητός πνιγμός, ο τεχνητός απαγχονισμός, καθώς και η χρήση ισχυρών προβολέων που δημιουργούσαν μεγάλη θερμότητα και επηρέαζαν την όραση ακόμα και η διοχέτευση ηλεκτρικού ρεύματος. Όλα αυτά δημιουργούσαν αφόρητους πόνους, σωματική βλάβη λιποθυμία, κατάπτωση και σε

μερικές περιπτώσεις επέφεραν και το θάνατο. Για την διεκπεραίωση των πιο πάνω πρακτικών είχαν αφιχθεί από την Βρετανία ειδικά εκπαιδευμένοι ανακριτές με μεγάλη πείρα στις ανακρίσεις (Σπανός 1996: 62).

Τα καταπιεστικά μέτρα αυτού του τύπου, δεν επέφεραν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα για τους Βρεττανούς. Απεναντίας, οι αγωνιστές τις περισσότερες φορές δεν υπέκυπταν και τα πιο πάνω μέτρα του Harding αντιμετώπιστηκαν από τον Γρίβα και τα μέλη της ΕΟΚΑ με πλήρη περιφρόνηση (Βαρνάβα 2002: 184,185).

Σχετικά με την προβολή των βασανιστηρίων και άλλων ωμοτήτων των Βρετανών κατά τη διάρκεια της τετραετίας 1955-1959 καταρτίστηκε στην Κύπρο Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η οποία συγκέντρωνε συνεχώς στοιχεία τα οποία προβλήθηκαν διεθνώς. Επιπρόσθετα, οι νομικοί στην Ελλάδα, καθώς και Δικηγορικοί Σύλλογοι της Ελλάδας, συνέτασσαν έντονες διαμαρτυρίες ή έκαναν καταγγελίες σε διεθνή σώματα και συνέδρια εναντίον των Βρετανών (Βαρνάβα 2002: 187)

3.3.7 Αποστολές αποκλεισμού και ελέγχου περιοχών (curfew)

Ανάμεσα στις πρωτοβουλίες που ανέπτυξε το βρετανικό αποικιακό καθεστώς για την αντιμετώπιση της εξέγερσης ήταν η κλιμάκωση των αποστολών αποκλεισμού και ελέγχου περιοχών, αποσκοπώντας στην εξεύρεση όπλων και πυρομαχικών. Με την διερευνώμενη αστυνομική δύναμη και την ενίσχυση του στρατού οι έρευνες για ανακάλυψη μελών και πολεμικού υλικού της ΕΟΚΑ έγιναν πιο εντατικές. Επιπρόσθετα, και οι κατ' οίκον περιορισμοί σε πόλεις και χωριά συστηματοποιήθηκαν (Νεάρχου 1992:96,97, Crouzet 2011: 618).

Η βασική τεχνική που ακολουθήθηκε στις αποστολές αυτές, ήταν η περικύκλωση και το χτένισμα μιας περιοχής ή ενός χωριού. Πιο συγκεκριμένα, ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις απέκλειαν μια περιοχή αφού προηγούμενος δημιουργούσαν μια περίμετρο. Ακολούθως, μόλις τα στρατεύματα έφταναν στο συγκεκριμένο σημείο, ένας αξιωματικός με την χρήση μεγαφώνου διέτασσε την παραμονή των γυναικόπαιδων στα σπίτια τους, και τους άντρες να μεταφερθούν στο μέρος που είχαν ορίσει οι στρατιώτες. Όλοι οι άνδρες συγκεντρώνονταν σε έναν χώρο που είχαν οριοθετήσει οι στρατιώτες με συρματοπλέγμα και στην συνέχεια υποβάλλονταν σε εξονυχιστικό σωματικό έλεγχο και έλεγχο ταυτότητας. Στις μεγάλες ορεινές περιοχές στρατιώτες με την μέθοδο του κλοιού

περικύκλωναν μια περιοχή με σκοπό τον έλεγχο της. Το βράδυ αυτές οι περιοχές που είχαν περικυκλωθεί θεωρούνταν «φονικές ζώνες» καθώς οι στρατιώτες άνοιγαν αυτόματα πυρ σε οποιονδήποτε κινείτο ύποπτα. Στην συνέχεια έψαχναν εξονυχιστικά κάθε σπίτι για εξεύρεση όπλων ή πυρομαχικών και πολλοί στρατιώτες δεν δίσταζαν να σπάσουν τοίχους και πατώματα προκειμένου να ανακαλύψουν κάτι. Αυτού του είδους οι έλεγχοι τις περισσότερες φορές γίνονταν μετά από συγκεκριμένες πληροφορίες που λάμβαναν οι αρχές από συνεργάτες τους (Crouzet 2011: 618-620).

3.3.8 Διεξαγωγή εκκαθαριστικών επιχειρήσεων

Μετά από την εξορία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου στις Σευχέλλες, στις 9 Μαρτίου 1956, η ΕΟΚΑ κλιμάκωσε τη δράση της εναντίον των Βρετανών και η κατάσταση στην Κύπρο οξύνθηκε. Οι Βρετανοί προς απάντηση της ΕΟΚΑ αύξησαν τα τρομοκρατικά κτυπήματα άρχισαν να επιδίδονταν, σε βανδαλισμούς, κακοποιήσεις και βασανιστήρια (Βαρνάβα 2002:157, Ρίχτερ 2011: 424).

Στις 20 Μαρτίου 1956, ο Harding εμφανίστηκε ακόμα πιο αποφασισμένος να καταστείλει την ανταρσία της ΕΟΚΑ, όταν σε δηλώσεις του στον κυβερνητικό ραδιοφωνικό σταθμό της Λευκωσίας, ανέφερε ότι θα επιτύγχανε τον στόχο αυτό σε διάστημα έξι μηνών. Την ίδια μέρα ακολούθησε απόπειρα δολοφονίας του με την τοποθέτηση ωρολογιακής βόμβας στο κρεβάτι του από μέλος της ΕΟΚΑ. Η ενέργεια αυτή ήταν μια απόδειξη της ικανότητας της οργάνωσης να διεισδύει στα ύπατα κλιμάκια του αποικιακού διοικητικού μηχανισμού. Το γεγονός αυτό αναστάτωσε τον κυβερνήτη ακόμα περισσότερο, προχωρώντας στην επικήρυξη του Γρίβα για 10,000 λίρες(Βαρνάβα 2002:158). Για τον Harding η εξουδετέρωση του αρχηγού της ΕΟΚΑ αποτελούσε σημαντικό παράγοντα για την ειρήνευση του νησιού (Χόλλαντ 2001: 332,333).

Προς τον σκοπό αυτό ο Harding έθεσε σε εφαρμογή μεγάλης κλίμακας εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην περιοχή, τα βουνά και τις αγροτικές περιοχές της Κύπρου εναντίων των ανταρτών της ΕΟΚΑ. Τον Μάιο του 1956, οι Βρετανοί εξαπέλυσαν την επιχείρηση "Pepperpot" με τη συμμετοχή 4,000-5,000 ανδρών, τη χρήση ελικοπτέρων και την αξιοποίηση επιπλέον βοήθειας από την αστυνομία. Σύμφωνα με πληροφορίες που λήφθηκαν, στην περιοχή βρισκόνταν το αρχηγείο της ΕΟΚΑ και ο Γρίβας(Robbins 2012:726, Ρίχτερ 2011:501). Ερευνήθηκαν οι περιοχές μεταξύ Λεύκας και Κάμπου και

ακολουθώς οι έρευνες κατευθύνθηκαν προς τα νότια του νησιού. Από την επιχείρηση αιχμαλωτίστηκαν συνολικά, δεκαεπτά αντάρτες εκ των οποίων οι δύο ήταν μέλη της ανώτερης ιεραρχίας της ΕΟΚΑ (τομεάρχες). Συνεχίζοντας τις επιχειρήσεις έρευνας, οι Βρετανοί προσέγγισαν υψώματα ανατολικά της Πόλης Χρυσοχούς και στην συνέχεια μετακινήθηκαν προς την περιοχή Τυλληρίας και Κάμπου. Ο Γρίβας κινδύνευσε να συλληφθεί, τελικά όμως κατάφερε να διαφύγει περνώντας μέσα από δύσβατη περιοχή (Κάρυος 2019: 19, Ρίχτερ 2011: 502-508).

Ακολούθησε η επιχείρηση "Lucky Alphonse" η οποία έλαβε χώρα τον Ιούνιο του 1956. Η εν λόγω επιχείρηση οδήγησε στην σύλληψη είκοσι ανταρτών της ΕΟΚΑ, εκ των οποίων οι δύο είχαν επικηρυχτεί για το ποσό των 2,000 λιρών, ενώ παράλληλα ανακαλυφθήκαν και πενήντα όπλα (Χόλλαντ 2001:240). Επιπλέον, οι Βρετανοί κατάφεραν ξανά να εντοπίσουν τον Γρίβα, όμως και αυτή τη φορά ο στρατιωτικός αρχηγός της ΕΟΚΑ κατόρθωσε να διαφύγει. Κατά την προσπάθεια διαφυγής του Γρίβα, οι Βρετανοί έκαναν χρήση όλμων με αποτέλεσμα να ξεσπάσει τρομερή πυρκαγιά στο δάσος. Η πυρκαγιά εξαπλώθηκε, λόγω του ότι υπήρχαν δυνατοί άνεμοι. Το γεγονός ότι η βλάστηση αποτελείτο από πεύκα, έκανε τα πράγματα χειρότερα. Ο τελικός απολογισμός θυμάτων για τη βρετανική πλευρά ήταν είκοσι ένας νεκροί και εβδομήντα τραυματίες (Κάρυος 2019: 19).

Οι έρευνες για ανακάλυψη του Γρίβα, συνεχίστηκαν και τον Ιούλιο του 1956. Επιχειρήσεις ευρείας κλίμακας διενεργήθηκαν στην Καρπασία, την Πιτσιλιά, την περιοχή Σαϊττά και τα Λεύκαρα, χωρίς ωστόσο επιτυχία. Στις 13 Ιουλίου, νέες έρευνες ξεκίνησαν στην επαρχία Πάφου, όπου αποκλείστηκε μεγάλη περιοχή (Βαρνάβα 2002: 175).

Στις 16 Αυγούστου 1956, ακολούθησε προκήρυξη της ΕΟΚΑ, όπου δήλωνε ότι οι επιχειρήσεις της αναστέλλονταν προσωρινά για να διευκολύνει την επανάληψη των διαπραγματεύσεων της βρετανικής κυβέρνησης με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο. Με την προκήρυξη της εκεχειρίας επικράτησε ένα κλίμα ενθουσιασμού στην Κύπρο. Ο Harding ερμηνεύοντας λανθασμένα την επιχειρησιακή ετοιμότητα της ΕΟΚΑ κάλεσε την οργάνωση να παραδοθεί. Η απάντηση της ηγεσίας του επαναστατικού κινήματος ήταν αρνητική και στις 29 Αυγούστου μια έκρηξη βόμβας στη Λάρνακα σηματοδότησε τη λήξη της εκεχειρίας και την έναρξη ενός νέου κύκλου αίματος (Ρίχτερ 2011: 514).

Στις 10 Οκτωβρίου 1956 διεξήχθη νέα επιχείρηση των Βρετανών με την ονομασία «Ξεφτέρι». Στην επιχείρηση συμμετείχαν 3,000 στρατιώτες και οδήγησε στον εντοπισμό

έξι μελών της ΕΟΚΑ σε κρησφύγετο εντός αγροικίας. Παρόλο που η επιχείρηση είχε επιτυχία, υπήρξε αντίδραση από Τούρκους Κύπριους, οι οποίοι αντέδρασαν για την κακομεταχείρισή που υπέστησαν ομοεθνείς τους από τις βρετανικές δυνάμεις (Ρίχτερ 2011: 577).

Στις 23 Οκτωβρίου, διενεργήθηκε στο Λευκόνοικο αιματηρή επίθεση από μέρους της ΕΟΚΑ. Συγκεκριμένα, τοποθετήθηκε βόμβα σε βρύση κοντά σε χώρο άθλησης σκωτσέζικης μονάδας με αποτέλεσμα τον θάνατο δύο στρατιωτών και τον τραυματισμό αρκετών. Ακολούθως, η σκωτσέζικη μονάδα προχώρησε σε βιαιοπραγίες και καταστροφές κατά των κατοίκων(Ρίχτερ 2011: 514).

Παράλληλα η ΕΟΚΑ επέκτεινε τη δράση της στις βρετανικές στρατιωτικές βάσεις της Επισκοπής, του Ακρωτηρίου και της Δεκέλειας, πραγματοποιώντας βομβιστικές επιθέσεις. Οι αποικιακές αρχές για λόγους ασφάλειας απαγόρευσαν στους Βρετανούς στρατιωτικούς την κυκλοφορία στις πόλεις. Ακολούθησαν νέες επιχειρήσεις έρευνας των Βρετανών για ανακάλυψη μελών του σκληρού πυρήνα της ΕΟΚΑ. Οι έρευνες συνεχίστηκαν στην ανατολική περιοχή του Πενταδάκτυλου από 3,000 στρατιώτες στο διάστημα μεταξύ 4-11 Οκτωβρίου. Οι επιτυχίες που σημείωσε η βρετανική πλευρά αφορούσαν στη σύλληψη 31 ανδρών της οργάνωσης και την ανεύρεση οπλισμού και πυρομαχικών. Μεταξύ των συλληφθέντων ήταν και ο Θάσος Σοφοκλέους, τομεάρχης της ΕΟΚΑ στην περιοχή της Κερύνειας. Επιπλέον, συνελήφθησαν ο Φώτιος Χριστοφή, υπεύθυνος ενός κλιμακίου του επαναστατικού κινήματος και ο Ανδρέας Χαραλάμπους, ο οποίος ήταν επικηρυγμένος από τους Βρετανούς για 5,000 λίρες. Άλλες έρευνες στην περιοχή Κερύνειας-Μύρτου από τις 11 μέχρι τις 16 Οκτωβρίου δεν κατέληξαν σε οποιοδήποτε αποτέλεσμα. Σε αποτυχία κατέληξαν επίσης και οι έρευνες που άρχισαν στις 10 Οκτωβρίου σε περιοχή μεταξύ των οδών Λεύκας-Πεδουλά-Κύκκου-Πύργου-Ξερού (Βαρνάβα 2002: 183).

Οι έρευνες εναντίον των αντάρτικων ομάδων συνεχίστηκαν, με χιλιάδες Βρετανούς στρατιώτες και αλεξιπτωτιστές να επιχειρούν στην περιοχή του Κύκκου στις 25 Οκτωβρίου αλλά και αυτές απέτυχαν. Τον Νοέμβριο οι αλεξιπτωτιστές αποσύρθηκαν από τις επιχειρήσεις. Μεγάλες έρευνες έγιναν και στην περιοχή Τροόδους, οι οποίες τερματίστηκαν στις αρχές Νοεμβρίου (Βαρνάβα 2002: 183).

Ο Νοέμβρης του 1956 έμεινε γνωστός στους Βρετανούς ως «Μαύρος Νοέμβρης». Η ΕΟΚΑ πραγματοποίησε 416 επιθέσεις που στοίχισαν τη ζωή σε 15 Βρετανούς στρατιώτες, 4 πολίτες, 10 Έλληνες αστυνομικούς και 1 Τούρκο αστυνομικό. Η ΕΟΚΑ άρχισε να χρησιμοποιεί ένα νέο όπλο, τις νάρκες εκτόξευσης θραυσμάτων και τις νάρκες εδάφους με πυροδότηση από μακριά. Μετά τα γεγονότα αυτά οι Βρετανοί πολίτες που ζούσαν στην Κύπρο άρχισαν να πουλούν τις περιουσίες τους και να φεύγουν (Ρίχτερ 2011: 581).

Από την άλλη πλευρά ο Ελληνικός πληθυσμός της Κύπρου υπέστη πολλές ταλαιπωρίες από τις έρευνες και τις στρατιωτικές επιχειρήσεις των Βρετανών. Οι κάτοικοι των πόλεων είχαν ταυτόχρονα να αντιμετωπίσουν και τους Τούρκους Κυπρίους, που με βανδαλισμούς, πυρπολήσεις και φόνους αποσκοπούσαν στον εκφοβισμό των Ελλήνων Κυπρίων. Όλα γίνονταν υπό τα βλέμματα των Βρετανών στρατιωτών, οι οποίοι παρακολουθούσαν τα συμβάντα με πλήρη απάθεια. Κανένας Τούρκος δεν συνελήφθηκε για αδικήματα σε βάρος των Ελλήνων (Βαρνάβα 2002: 221,222).

3.3.9 Περίοδος 1957- Διαφοροποίηση στις μεθόδους επιχειρήσεων

Τον Γενάρη του 1957, παρατηρήθηκε διαφοροποίηση στις μεθόδους καταστολής που εφαρμόζαν οι Βρετανοί. Οι μέχρι τότε μεγάλης έκτασης επιχειρήσεις χτενίσματος περιοχών και ελέγχου μειώθηκαν με σκοπό την υιοθέτηση πιο έξυπνων μεθόδων και τη χρήση μικρότερων αποστολών για την σύλληψη των υπόλοιπων μελών της ΕΟΚΑ (Crouzet 2011:561,562). Σύμφωνα με τις καινούριες πρακτικές, οι επιχειρήσεις θα ξεκινούσαν μόνο όταν ήταν σίγουρο ότι στην περιοχή δρούσε ομάδα της ΕΟΚΑ. Η τακτική περιλάμβαναν κυρίως φρουρές στα ορεινά χωριά, περιπολίες πεζών στρατιωτών καθώς και ενέδρες εναντίον στελεχών του ένοπλου κινήματος. Οι επιχειρήσεις ομάδων αποτελούμενες από 6 άτομα, σημείωσαν πολλές επιτυχίες. Κάθε μία από αυτές τις ομάδες ήταν στελεχωμένη από τον αρχηγό, τον ασυρματιστή, δύο ελεύθερους σκοπευτές και δύο ανιχνευτές με σκύλους. Δρούσαν στη βάση πληροφοριών που συνέλεγαν και χρησιμοποιώντας αντιπερισπασμούς προσπαθούσαν να οδηγήσουν σε παγίδες μέλη της ΕΟΚΑ που κυκλοφορούσαν ακόμα στα βουνά. Όταν οι ομάδες ανακάλυπταν τους αντάρτες τότε ενισχύονταν με ελικόπτερα (Crouzet 2011: 561,562).

3.4 Παραίτηση Sir John Harding

Στις 14 Μαρτίου 1957, η ΕΟΚΑ ανακοίνωσε μια νέα εκχειρία, με σκοπό να δώσει μια νέα ευκαιρία για πολιτική διευθέτηση του Κυπριακού Ζητήματος. Παρά το γεγονός αυτό, οι επιχειρήσεις εναντίον της οργάνωσης συνεχίστηκαν από τα βρετανικά στρατεύματα. Οι ένοπλες επιθέσεις των Βρετανών γίνονταν ολοένα συχνότερες και αποτελεσματικότερες, με τίμημα περισσότερους από 100 πεσόντες σε μάχες και εκτελεσθέντες στις φυλακές Λευκωσίας καθ' όλη τη διάρκεια της τετραετούς επανάστασης (Βαρνάβα 2002: 268).

Τα μέτρα του Harding μετάρτησαν ολόκληρο το νησί σε «στρατόπεδο σε κατάσταση πολιορκίας», και επικράτησε η δυσπιστία και ο φόβος. Ταυτόχρονα η Βρετανική κυβέρνηση άρχισε να επικρίνει το καθεστώς Harding, λόγω της αδυναμίας του να εξοντώσει την ΕΟΚΑ, με αποτέλεσμα ο Harding να αναγκαστεί να υποβάλει την παραίτηση του (Crouzet 2011: 518).

Την 21^η Οκτωβρίου 1957 ανακοινώθηκε, στο Λονδίνο και στη Λευκωσία, η παραίτηση του Κυβερνήτη της Κύπρου Sir John Harding και η αντικατάστασή του από τον Sir Hugh Foot. Στις 4 Νοεμβρίου 1957 ο Harding, αναχώρησε για το Λονδίνο και μέχρι τις 3 Δεκεμβρίου 1957, μέρα της άφιξης του Sir Hugh Foot στην Κύπρο, τα καθήκοντα του Κυβερνήτη ασκούσε ο George Sigler (Νεάρχου 1992: 191,192).

Κεφάλαιο 4

Οι τελευταίες προσπάθειες για καταστολή της εξέγερσης: Δεκέμβρης 1957-Φλεβάρης 1959

4.1. Ο διορισμός του τελευταίου αποικιακού κυβερνήτη

Ο Sir Hugh Foot, κυβερνήτης τότε της Ιαμαϊκής, ήταν γνωστός στο νησί, εφόσον στο παρελθόν είχε υπηρετήσει ως αποικιακός γραμματέας στην Κύπρο (Βαρνάβα 2002:282).

Με τον διορισμό του από την Βρετανική κυβέρνηση, ως νέος Κυβερνήτης της Κύπρου, προσπάθησε να δημιουργήσει μια βρετανική κυβέρνηση, η οποία ήθελε λύση του Κυπριακού σύμφωνα με τα δικά της συμφέροντα (Βαρνάβα 2002:268).

Ο Sir Hugh Foot έφθασε σε μια ιδιαίτερα κρίσιμη περίοδο στην πορεία του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ, η οποία συνέχιζε την αναστολή της δράσης της, δίνοντας την ευκαιρία στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο να διαπραγματευθεί πολιτική λύση του Κυπριακού (Χατζηβασιλείου 2002:235). Πήρε επίσης κάποια μέτρα, που θα συνέβαλλαν στη χαλάρωση της έντασης, όπως η απόλυση αριθμού κρατουμένων, άρση του περιορισμού στις κινήσεις μερικών προσώπων καθώς και αριθμητική μείωση των επιχειρήσεων των δυνάμεων ασφαλείας. Επιπρόσθετα, στις 22 Δεκεμβρίου 1957 απελευθέρωσε έντεκα κοπέλες κρατούμενες στις κεντρικές φυλακές. Στις 23 Δεκεμβρίου 1957, αφέθηκαν ελεύθεροι άλλοι 112 κρατούμενοι, εκ των οποίων δώδεκα ιερείς (Βαρνάβα 2002:283, Κρανιδιώτης 1981: 306,307).

Ως ένδειξη καλής θέλησης η ηγεσία της ΕΟΚΑ κατά του πρώτους 2 μήνες του 1958, έδωσε πίστωση χρόνου στο νέο κυβερνήτη αναστέλλοντας τη δράση της οργάνωσης. Με διαταγή προς τους τομεάρχες, συνέστησε όπως επικρατήσει πλήρης ηρεμία και να αποφεύγονται οποιαδήποτε επεισόδια σε βάρος των Βρετανών (Βαρνάβα 2002:283). Η

επιδίωξη για την επικράτηση συνθηκών σχετικής ηρεμίας, οφειλόταν στην επίσκεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στην Κύπρο, που αφίχθηκε στις 13 Ιανουαρίου 1958 με σκοπό να εξακριβώσει κατά πόσο η κατάσταση που επικρατούσε επέτρεπε την επιβολή μέτρων έκτακτης ανάγκης στο νησί. Επιπλέον η στάση αυτή του κινήματος επηρεάστηκε και από την ανακοίνωση του Λονδίνου ότι στις 11 Φεβρουαρίου 1958 θα πραγματοποιούσε με την Αθήνα συζητήσεις σχετικά το μέλλον της Κύπρου (Κάρυος 2018:2015).

4.2. Αλλαγή στρατιωτικής ηγεσίας- Διορισμός Sir Kenneth Darling

Αρχές του 1958 ο Sir Hugh Foot πρόβηκε στην αλλαγή του στρατιωτικής ηγεσίας διορίζοντας ως διευθυντή στρατιωτικών επιχειρήσεων τον υποστράτηγο Sir Kenneth Darling, γνωστό για τα στρατηγικά του ταλέντα από την δράση του στην Διώρυγα του Σουέζ. Με τον διορισμό του αποφάσισε την υιοθέτηση μιας νέας στρατηγικής για να κτυπήσει την ΕΟΚΑ (Arthur 1998).

Ο Darling έφτασε στην Κύπρο αποφασισμένος να διαλύσει την ΕΟΚΑ. Σε δηλώσεις του σε δημοσιογράφους ανέφερε: *«Δεν με ενδιαφέρουν οι ζωντανοί τρομοκράτες παρά μόνο οι νεκροί»* (Foley 1962:218). Σύμφωνα με τη νέα στρατηγική ιδιαίτερη έμφαση θα δινόταν σε έξυπνες μεθόδους, οι οποίες θα στηρίζονταν περισσότερο στην αξιοποίηση ευέλικτων ομάδων που κινούνταν στη βάση πληροφοριών παρά στην εμπλοκή μεγάλου όγκου ανθρώπινου δυναμικού σε επιχειρήσεις έρευνας. Κύριο χαρακτηριστικό των νέων αποστολών ήταν ο αιφνιδιασμός. Συγκεκριμένα οι περιπολίες ήταν πεζές έχοντας μάλιστα αντικαταστήσει τα άρβυλα με πιο μαλακά παπούτσια, έτσι ώστε να μην γίνονται αντιληπτοί οι στρατιώτες. Ακόμη, δημιουργήθηκαν μικρές ομάδες αποτελούμενες από τρεις-τέσσερις στρατιώτες οι οποίες παραμόνευαν έξω από μαγαζιά ή έκαναν αιφνίδιους ελέγχους σε ξενοδοχεία και διαμερίσματα με σκοπό να συλλάβουν αιφνιδιαστικά μέλη της ΕΟΚΑ (Χατζηχαραλάμπους 2017: 37,38).

Παράλληλα, γίνονταν μπλοκαρίσματα δρόμων και αιφνιδιαστικοί έλεγχοι σε αυτοκίνητα. Επιπρόσθετα η νέα τακτική του Darling χαρακτηριζόταν από συνεχή και προσεκτική παρακολούθηση του αντιπάλου με φρουρούς, οι οποίοι κρύβονταν σε στέγες, ενώ στρατιώτες έμπαιναν στα σπίτια από τους φεγγίτες. Η εξαιρετική ηγεσία και η σαφής στρατηγική του ήταν πολύ αποτελεσματικές. Ο Γ. Γρίβας-Διγενής παραδέχεται πως η

αύξηση των περιπολιών και οι μυστικές επιχειρήσεις πράγματι είχαν επιφέρει σοβαρό πλήγμα στην ΕΟΚΑ (Χατζηχαραλαμπους 2017:38).

4.3. Η αντιμετώπιση της εξέγερσης στα κρατητήρια Κοκκινοτριμιθιάς

Την Μεγάλη Πέμπτη του 1958 πραγματοποιήθηκε εξέγερση στα Κρατητήρια Κοκκινοτριμιθιάς, όταν σε πέντε λεπτά οι οργανωμένοι πολιτικοί κρατούμενοι πυρπόλησαν τα Κρατητήρια. Οι Βρετανοί στρατιώτες αιφνιδιάστηκαν από την πράξη αυτή και άρχισαν πυροβολισμούς. Για αντιμετώπιση της εξέγερσης, στο σημείο κατέφθασαν και αλεξιπτωτιστές. Μετά την εξέγερση ακολούθησαν εκτεταμένες κακοποιήσεις από μονάδες του βρετανικού στρατού, με πυροβολισμούς και λιθοβολισμούς. Επιπρόσθετα οι Βρετανοί προέβηκαν στην άρση συγκεκριμένων «προνομίων» των πολιτικών κρατουμένων, όπως η απαγόρευση αποστολής ή λήψης επιστολών ή την πραγματοποίηση εβδομαδιαίων επισκέψεων από οικεία πρόσωπα (Σπανός 1996:78).

Στις 26 Απριλίου με προθεσμία 48 ωρών, η ΕΟΚΑ προειδοποίησε ότι εάν δεν σταματούσε η κακομεταχείριση των πολιτικών κρατουμένων, θα ξεκινούσαν οι επιθέσεις εναντίον του βρετανικού προσωπικού (Keser 2013: 151,158). Ωστόσο ο κυβερνήτης και η βρετανική κυβέρνηση δεν ανταποκρίθηκαν στην έκκληση της οργάνωσης. Συνεπακόλουθα, ο Γ. Γρίβας-Διγενής διάταξε στις 28 Απριλίου 1958 επιθέσεις εναντίον στρατιωτών ως αντίποινα για την κακοποίηση των κρατουμένων (Κάρυος 2018: 13).

4.4. Έναρξη μεγάλης έκτασης επιχειρήσεων των Βρετανών

Οι πιο πάνω ενέργειες τις ΕΟΚΑ οδήγησαν τις βρετανικές αρχές σε αυστηρότερες επιλογές, όπως μεγάλης έκτασης επιχειρήσεις έρευνας με την ονομασία «Kingfisher», η οποία διήρκεσε μέχρι τις αρχές του καλοκαιριού (Κάρυος 2018:13). Στην επιχείρηση αυτή έλαβε μέρος το ξακουστό σύνταγμα Argyll & Sutherland Highlanders. Η επιχείρηση «Kingfisher», επικεντρώθηκε στους νότιους πρόποδες της οροσειράς του Τροόδους, εφόσον είχαν ληφθεί αξιόπιστες πληροφορίες ότι αρκετά υψηλόβαθμα μέλη της ΕΟΚΑ, συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου του αρχηγού της, κρύβονταν σε αυτό το χώρο.

Επιπρόσθετα δύο μικρά ελληνικά κυπριακά χωριά, η Φασούλα και η Μαθηκολόνη, ήταν ύποπτα για φιλοξενία και απόκρυψη μελών της ΕΟΚΑ. Τα δύο χωριά και οι κάτοικοι τους είχαν ερευνηθεί χωρίς επιτυχία. Στόχος της επιχείρησης ήταν διπλός: αφενός να δημιουργηθεί ένα αποτελεσματικό δίκτυο γύρω από την ύποπτη περιοχή ώστε κανένας Έλληνας Κύπριος μαχητής να μην μπορεί να διαφύγει και αφετέρου να σκοτώσουν ή να συλλάβουν οποιοδήποτε μέλος της ΕΟΚΑ (Red Line Magazine 2014).

Ταυτόχρονα η βρετανική διοίκηση ανέλαβε πιο αυστηρά μέτρα προστασίας: έδωσε εντολή στο πολιτικό προσωπικό της να φέρει όπλα, να ταξιδεύει σε ομάδες των τεσσάρων και να πυροβολεί κάθε επιτιθέμενο (Keser 2013:155). Επιπρόσθετα ο Sir Hough Foot, υπόγραψε νέο νόμο σχετικά με την θανατική ποινή, που προνοούσε ότι αυτή θα επιβαλλόταν ως η μοναδική ποινή για όσους μετέφεραν όπλα ή είχαν όπλα ή βόμβες στην κατοχή τους (Γρίβα 1961: 218).

Μετά τις εντατικές επιχειρήσεις των τελευταίων δύο μηνών ακολούθησε μια μικρή περίοδος αποδιοργάνωσης. Ο κυβερνήτης Foot ζήτησε και πάλι να σταματήσει η βία και υποσχέθηκε να άρει τους κανονισμούς έκτακτης ανάγκης (Keser 2013: 157). Στις 7 Μαΐου 1958 ο Sir Hugh Foot επισκέφτηκε το Λονδίνο για να συζητήσει τη βρετανική πολιτική για την Κύπρο. Η στάση αυτή επηρέασε θετικά τον Γ. Γρίβα-Διγενή, με αποτέλεσμα στις 9 Μαΐου 1958 να εκδόσει διαταγή προς τους τομείς της ΕΟΚΑ για τήρηση αποχής από τη βία (Κάρυος 2018: 15).

4.5. Η προώθηση διακοινοτικών συγκρούσεων από το Βρετανικό καθεστώς

Καθώς ο ανταποικιακός αγώνας για την απελευθέρωση της Κύπρου συνεχιζόταν, η Βρετανία συνεργαζόταν μυστικά με τις τουρκικές αρχές, ενθαρρύνοντάς τις να απαιτήσουν διχοτόμηση. Με τον τρόπο αυτό οι Βρετανοί κατόρθωσαν να δημιουργήσουν στην Κύπρο συνθήκες διακοινοτικής διαμάχης. Τέλος της δεκαετίας του 1950 η Τουρκία δημιούργησε την παραστρατιωτική Τουρκική Οργάνωση Αντίστασης TMT η οποία είχε διαδεχθεί την οργάνωση ΒΟΛΚΑΝ, με σκοπό να ελέγξει την τουρκοκυπριακή κοινότητα και την ηγεσία της, αλλά και για να προωθήσει την διχοτομική πολιτική της στο νησί. Η TMT υποκίνησε ταραχές εναντίον Ελληνοκυπρίων κατά τη διάρκεια του ανταποικιακού αγώνα. Ήταν επίσης υπεύθυνη για ένα σύνολο δολοφονιών μετριοπαθών

Τουρκοκυπρίων που ήταν αντίθετοι με τους διχοτομικούς της σχεδιασμούς (Mallinson 2008: 23).

Στις 7-8 Ιουνίου 1958 εκδηλώθηκε μεγάλης κλίμακας οργανωμένη επίθεση των Τουρκοκυπρίων κατά των Ελληνοκυπρίων και των περιουσιών τους υπό την καθοδήγηση της Οργάνωσης τους TMT. Βεβήλωσαν ναούς, έκαψαν εικόνες μπροστά στα μάτια των δυνάμεων ασφαλείας, δολοφόνησαν και τραυμάτισαν Ελληνοκυπρίους και γενικά προέβηκαν σε κάθε είδους βιαιοπραγίες. Στις 12 Ιουνίου, σε συνεργασία με τους Βρετανούς έστησαν ενέδρα παρά το τουρκικό χωριό Κιόνελλι, όπου σκότωσαν 8 Έλληνες και τραυμάτισαν μερικούς άλλους (Βαρνάβα 2002:296,299).

4.5.1 Η στάση των Βρετανών στο αιματοκύλισμα του Ιουλίου 1958 - νέα μέτρα από Sir Hugh Foot

Το Ιούλιο του 1958 ξεκίνησε νέο αιματοκύλισμα στην Κύπρο: η δράση της ΕΟΚΑ κατευθυνόταν εναντίον των Τούρκων Κυπρίων και των Βρετανών. Ταυτόχρονα, ξανάρχισαν και μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεις των Βρετανών κατά της ΕΟΚΑ (Βαρνάβα 2002:306). Η ΕΟΚΑ συνέχισε τον αγώνα για την απελευθέρωση της Κύπρου από την ξένη κυριαρχία, επιμένοντας στην τελική νίκη. Έλληνες Κύπριοι και Βρετανοί ήταν εξίσου ανυποχώρητοι. Το διάστημα αυτό οι Βρετανοί προέβησαν σε μαζικές συλλήψεις Ελλήνων Κυπρίων και έλαβαν χώρα συγκλονιστικά γεγονότα από τις συγκρούσεις των αγωνιστών της ΕΟΚΑ με τα μέλη των αποικιακών δυνάμεων καταστολής(Βαρνάβα 2002: 304).

Χαρακτηριστική περίπτωση ήταν ένα αιματηρό επεισόδιο στο Αυγόρου στις 5 Ιουλίου 1958, με αφορμή τη σύλληψη ενός 15χρονου Έλληνα Κυπρίου από τους Βρετανούς τον οποίο είχαν κτυπήσει άγρια, επειδή αρνήθηκε να κατεβάσει κάποιο σύνθημα. Παρευρισκόμενες γυναίκες όρμησαν και τον ελευθέρωσαν. Όμως η συμπλοκή γενικεύθηκε και οι στρατιώτες πυροβόλησαν εναντίον των αμάχων του χωριού. Οι σφαίρες έπληξαν θανάσιμα δύο Έλληνες Κυπρίους εκ των οποίων μία έγκυο γυναίκα, μητέρα έξι παιδιών. Κατά την διάρκεια της συμπλοκής άλλα δεκαοκτώ άτομα πληγώθηκαν. Όμως το πιο πάνω περιστατικό δεν ήταν το μοναδικό κατά τη διάρκεια του Αγώνα (Βαρνάβα 2002: 304).

Σε ανταπόδοση όσων διέπραξαν οι δυνάμεις ασφαλείας στο Αυγόρου οι αγωνιστές της ΕΟΚΑ πυροβόλησαν και φόνευσαν δυο Βρετανούς στρατιώτες στις 8 Ιουλίου 1958. Ακολούθησαν αντίποινα από τις δυνάμεις ασφαλείας, οι οποίες την ίδια μέρα ανατίναξαν το οίκημα του αθλητικού σωματείου Ανόρθωσις Αμμοχώστου, ισχυριζόμενες ότι κάτω από το ξύλινο δάπεδο του σωματείου βρήκαν δυο βόμβες (Βαρνάβα 2002: 304).

Η ηγεσία της ΕΟΚΑ, θεώρησε αδικαιολόγητη την ανατίναξη του οικήματος του σωματείου «Ανόρθωσις». Σε φυλλάδιο που κυκλοφόρησε αναφέρει ότι «*η εγκληματική δράση Foot και Darling εφεύρε το σύστημα της ανατίναξης κτιρίων με το πρόσχημα της δήθεν ανεύρεσης μέσα σε αυτά βομβών, ενώ στην πραγματικότητα πρόκειται περί εκρηκτικών υλών, τις οποίες οι ίδιοι Άγγλοι τοποθετούν*». Επιπρόσθετα, έδωσε οδηγίες σε μαχητές της, να ανταποδώσουν το κτύπημα με την ανατίναξη του ενός κυβερνητικού κτηρίου, του Διδασκαλικού Κολλεγίου της Λευκωσίας (Γρίβα 1961: 84).

Ιδίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες του 1958 το αιματοκύλισμα στην Κύπρο πήρε τεράστιες διαστάσεις με την βρετανική εκστρατεία καταστολής να συνεχίζεται, ενώ στο θλιβερό σκηνικό της βίας προστέθηκε και η αναζωπύρωση της διακοινοτικής βίας με την τουρκική κυπριακή μειονότητα να προσπαθεί να δημιουργήσει καταστάσεις που θα διευκόλυναν επιβολή λύσης διχοτόμησης. Στο στρατιωτικό πεδίο, οι βρετανικές δυνάμεις ενισχύθηκαν στις 17 Ιουλίου με τη μεταφορά της 16^{ης} ταξιαρχίας αλεξιπτωτιστών από την Ιορδανία. Ο Foot πήρε πιο αυστηρά μέτρα, όπου μεταξύ άλλων επέβαλε κατ' οίκον περιορισμό στο νησί από τις 7 μ.μ. μέχρι τις 4.30 π.μ. για ένα μήνα. Στο διάστημα αυτό έγιναν συλλήψεις 2,000 περίπου προσώπων, με τη δικαιολογία ότι ήταν υποστηρικτές της ΕΟΚΑ. Ανάμεσα σ' αυτούς υπήρχαν γυμνασιάρχες, καθηγητές, γιατροί, δικηγόροι, ιερείς, δημοτικοί σύμβουλοι και κυβερνητικοί υπάλληλοι. Λόγω των μεγάλων διαστάσεων που είχε λάβει ο φαύλος κύκλος της βίας και αντί-βίας στο νησί, ο πρωθυπουργός της Βρετανίας Harold Macmillan, έκανε έκκληση τον Ιούλιο του 1958 για αποκλιμάκωση της κατάστασης (Βαρνάβα 2002: 306,307).

Στις 4 Αυγούστου η ΕΟΚΑ προκήρυξε μία ακόμη εκχειρία. Η εκχειρία σύμφωνα με τις οδηγίες της ηγεσίας της θα διακοπτόταν μόνο σε περιπτώσεις που η δράση των βρετανικών μονάδων οδηγούσαν στην εξουδετέρωση μαχητών της οργάνωσης (Κάρυος 2018:19). Η εκχειρία διάρκεσε μέχρι τέλος του μήνα όταν το Λονδίνο ανακοίνωσε ότι η έναρξη της εφαρμογής του Σχεδίου Macmillan θα πραγματοποιείτο την 1η Οκτωβρίου,

αγνοώντας τις θέσεις της ελληνικής κυβέρνησης, του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και της ΕΟΚΑ, οι οποίες ήταν αντίθετες με τη συγκεκριμένη φόρμουλα επίλυσης του Κυπριακού. Η απόφαση αυτή του Λονδίνου οδήγησε στην αντίδραση της ΕΟΚΑ και συνάμα σε έναν νέο κύκλο βίας (Βαρνάβα 2002: 218).

4.6. Η εφαρμογή του σχεδίου Macmillan και ο νέος κύκλος αίματος

Ήδη από τις 19 Ιουνίου 1958 ο Βρετανός Πρωθυπουργός Macmillan, είχε προβεί σε συνταγματική πρόταση για την πολιτική διευθέτηση του Κυπριακού. Το Σχέδιο Macmillan¹⁰, με την πρόνοιά του για τριπλή συγκυριαρχία στο νησί, θεωρήθηκε από πλευράς των Ελλήνων Κυπρίων ως ένα βρετανικό τέχνασμα για Διχοτόμηση. Το Λονδίνο έκανε σε όλους ξεκάθαρο ότι επρόκειτο να προχωρήσει σε μονομερή εφαρμογή του σχεδίου (Κάρυος 2018: 18,19).

Την 1^η Οκτωβρίου, μέρα εφαρμογής του Σχεδίου MacMillan, σημειώθηκαν μαχητικές διαδηλώσεις από Έλληνες Κύπριους καταλήγοντας σε συγκρούσεις με τις βρετανικές δυνάμεις σε διάφορες πόλεις. Στην Αμμόχωστο οι Βρετανοί, πυροβόλησαν και τραυμάτισαν σοβαρά την 1η Οκτωβρίου τον Ανδρέα Παναγιώτου. Επίσης εκτεταμένα επεισόδια εκτυλίχθηκαν στην ίδια πόλη στις 3 Οκτωβρίου μετά από το φόνο μιας Βρετανίδας. Οι δυνάμεις ασφαλείας έδρασαν με πρωτοφανή αγριότητα εναντίον του ελληνικού πληθυσμού της πόλης. Από τις ενέργειές τους προήλθε ο θάνατος της δωδεκάχρονης Ιωάννας Γεωργίου Ζαχαριάδου, του 35χρονου Παναγιώτη Χριστοδούλου και του 17χρονου μαθητή του Γυμνασίου Λουκά Ανδρέου. Πολλά άλλα πρόσωπα τραυματίστηκαν από τις επιθέσεις στρατιωτικών σκύλων (Βαρνάβα 2012: 319).

Η ΕΟΚΑ προέβη στην υλοποίηση ενός ιδιαίτερα εντατικού προγράμματος επιθετικών ενεργειών τόσο στα αστικά κέντρα όσο και την ύπαιθρο προκαλώντας και άλλες απώλειες στους Βρετανούς. Οι τελευταίοι από την πλευρά τους ανταπάντησαν με συλλήψεις, κακοποιήσεις και φυλακίσεις Ελλήνων Κυπρίων. Παράλληλα η TMT επιδόθηκε στην υποδαύλιση ανθελληνικού μένους στα μέλη της τουρκικής κυπριακής μειονότητας εναντίον του ελληνικού πληθυσμού (Βαρνάβα 2002: 326).

---

¹⁰ Λεπτομέρειες για το σχέδιο Macmillan στο βιβλίο Νίκος Χριστοδουλίδης, Τα Σχέδια Λύσης του Κυπριακού (1948 - 1978) (Αθήνα: Καστανιώτης, 2009), 120-137.

Το φθινόπωρο του 1958, οι αγωνιστές της ΕΟΚΑ με τη δράση τους προκάλεσαν μεγάλες απώλειες στον εχθρό. Οι ανταρτικές ομάδες αναδιοργανώθηκαν, ήταν πιο ευέλικτες και μπορούσαν να δράσουν αιφνιδιαστικά (Γρίβα 1961: 318).

Η ΕΟΚΑ έθεσε σε εφαρμογή νέες τακτικές, εναντίον των Βρετανών: χρησιμοποίησε νάρκες πύρεως (αυτόματες ή με πυροδότηση). Επεκτάθηκε επίσης σε μεγάλο βαθμό η χρήση μικρού κανονιού με ηλεκτρική πυροδότηση. Οι βρετανικές δυνάμεις ασφαλείας, δέχονταν συνεχώς πλήγματα από τις νέες πρακτικές και περισσότερο με τη ναρκοθέτηση περιοχών, με συνεπακόλουθο οι Βρετανικές Δυνάμεις Ασφαλείας να υποστούν σοβαρό πλήγμα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα από τους 300 Βρετανούς αστυνομικούς που στάλθηκαν στην Κύπρο, οι 150 να ζητήσουν να επιστρέψουν στην Αγγλία (Βαρνάβα 2002: 325).

Ο βρετανικός στρατός για να αντιμετωπίσει την κατάσταση χρησιμοποίησε την πρακτική της ομηρίας, η οποία όμως καταδικάστηκε διεθνώς. Συλλάμβαναν χωρικούς και τους τοποθετούσαν στα στρατιωτικά αυτοκίνητα, για να κινδυνεύουν κι αυτοί μαζί με τους στρατιώτες επιδιώκοντας να αποτρέψουν το ενδεχόμενο επιθετικής προσβολής από την ΕΟΚΑ. Σε άλλες περιπτώσεις χρησιμοποιούσαν κρατούμενους, παιδιά δημοτικών σχολείων ή χωρικούς πάνω σε τρακτέρ, οι οποίοι προπορευόταν των αυτοκινήτων των Βρετανών (Βαρνάβα 2002: 326).

Οι επιθέσεις της ΕΟΚΑ συνεχίστηκαν μέχρι τον Νοέμβριο του 1958 με τις βρετανικές δυνάμεις να αντιδρούν επιβάλλοντας περισσότερους κατοίκων περιορισμούς και πιο πολλές έρευνες σε σχέση με προηγούμενως (Κάρυος 2018: 22). Τον Δεκέμβριο του 1958 οι δραστηριότητες της ΕΟΚΑ μειώθηκαν και στις 24 Δεκεμβρίου 1958 μία προκήρυξη ανέφερε ότι η οργάνωση θα προχωρούσε σε αναστολή των ένοπλων επιχειρήσεων, υπό τον όρο ότι οι Βρετανοί θα ανταποκρίνονταν θετικά, ώστε να αναπτυχθούν πολιτικές πρωτοβουλίες. Την ίδια ώρα, οι παρασκηνακές διαπραγματεύσεις μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας για το Κυπριακό βρίσκονταν σε εξέλιξη (Κάρυος 2018: 24, Νονο 2010: 280).

4.7. Οι τελευταίες εξελίξεις και ο τερματισμός του αποικιακού αγώνα στην Κύπρο

Την 1η Ιανουαρίου 1959, ο Foot σε μια προσπάθεια του να δημιουργηθούν οι απαραίτητες ειρηνικές συνθήκες, ώστε να γίνουν διαπραγματεύσεις για λύση του Κυπριακού, επισκέφθηκε τον Μητροπολίτη Κιτίου Άνθιμο, ζητώντας να ασκήσει την επιρροή του, ώστε να συνεχισθεί η εκεχειρία της ΕΟΚΑ. Ο Άνθιμος ζήτησε ουσιαστική ανταπόκριση από την βρετανική κυβέρνηση. Ζήτησε να απολυθούν όλοι οι κρατούμενοι και να παύσουν οι προκλήσεις από τα βρετανικά στρατεύματα στο νησί. Ζήτησε επίσης όπως το Λονδίνο επιδείξει καλή θέληση για λύση του Κυπριακού, σύμφωνα με τους πόθους του λαού. Ο Sir Hugh Foot, απάντησε θετικά στα πιο πάνω αιτήματα (Βαρνάβα 2002: 351,352).

Εντούτοις, ο επικεφαλής των επιχειρήσεων, υποστράτηγος Darling και το επιτελείο του, είχαν διαφορετική αντίληψη από τον Foot: την 6^η Ιανουαρίου 1959, συνέχισαν στρατιωτικές επιχειρήσεις με χίλιους περίπου στρατιώτες, ελικόπτερα και ελαφρά αεροπλάνα, οι οποίες κάλυπταν μεγάλη έκταση στην περιοχή Κάμπου-Κύκκου. Αργότερα οι έρευνες επεκτάθηκαν και σε άλλες περιοχές. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις έληξαν χωρίς αποτέλεσμα στις 19 του ίδιου μήνα και έτσι η ΕΟΚΑ δεν χρειάστηκε να πάρει μέτρα για την αντιμετώπιση τους (Γρίβας 1961:344).

Τον Φεβρουάριο του 1959 επήλθε η πολιτική διευθέτηση του Κυπριακού Ζητήματος με τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, που υπογράφηκαν από τους πρωθυπουργούς Ελλάδας και Τουρκίας. Η πρώτη συμφωνία της Ζυρίχης υπογράφηκε στις 11 Φεβρουαρίου 1959 στην Ζυρίχη από τον πρωθυπουργό της Ελλάδας Κωνσταντίνο Καραμανλή και τον Adnan Menderes, πρωθυπουργό της Τουρκίας. Η Δεύτερη υπογράφηκε στις 19 Φεβρουαρίου του 1959, στο Λονδίνο, από τους δύο προαναφερθέντες υπουργούς και τον Βρετανό ομόλογό τους Harold Macmillan, ενώ κάποια συνημμένα κείμενα υπογράφηκαν από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και τον αντιπρόεδρο Fazil Kucuk. Στις συμφωνίες προβλεπόταν μεταξύ άλλων η άρση των έκτακτων μέτρων αμέσως μετά την υπογραφή των συμφωνιών και γενική αμνηστία για τους αγωνιστές της ΕΟΚΑ (Καλογεροπούλου 2009:27, Κρανιδιώτης 1981: 355).

Έτσι οι συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου οδήγησαν στον τερματισμό της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης στην Κύπρο. Στις 22 Φεβρουαρίου 1959, απολύθηκαν όλοι οι πολιτικοί κρατούμενοι και έγιναν ενθουσιώδεις πανηγυρισμοί σε ολόκληρη την Κύπρο. Ακολούθησε στις 9 Μαρτίου 1959 η έκδοση της τελευταία διαταγή της ΕΟΚΑ για οριστική κατάπαυση του πυρός. Στο σημείο αυτό οι Βρετανοί αποχωρούν από το νησί, ενώ ο Foot παρέμεινε στην Κύπρο ακόμη 18 μήνες, όπου προέδρευε της μεταβατικής Κυβέρνησης μέχρι την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας τον Αύγουστο του 1960 (Κρανιδιώτης 1981:142, Novo 2010:85).

Κεφάλαιο 5

Επίλογος

Μέσα από την παρούσα πτυχιακή διατριβή πραγματοποιήθηκε μια προσπάθεια προσδιορισμού των κυριότερων βρετανικών πρωτοβουλιών που ανέπτυξε ο μηχανισμός των Βρετανών για την αντιμετώπιση του ανταποικιακού κινήματος της ΕΟΚΑ. Η ένοπλη δράση της ΕΟΚΑ διάρκεσε τέσσερα χρόνια, χωρίς όμως να επιτευχθεί ο δεδηλωμένος στόχος της ένωσης με την Ελλάδα. Το εθνικό συναίσθημα που χαρακτήριζε την πλειονότητα των Ελλήνων Κυπρίων οδήγησε σε μια πολύμορφη και πολύπλευρη πάλη με τις δυνάμεις του βρετανικού αποικιακού καθεστώτος, η οποία συνεχίστηκε μέχρι και την πολιτική διευθέτηση του Κυπριακού Ζητήματος.

Η Μεγάλη Βρετανία μέσα από τις ευέλπιδες προσπάθειες της για αντιμετώπιση της εξέγερσης, προέβηκε σε δύο διαφορετικές περιπτώσεις στην αντικατάσταση του αποικιακού κυβερνήτη του νησιού, ευελπιστώντας κάθε φορά στην καταστολή της επανάστασης. Ταυτόχρονα μέσα από την προσπάθεια της να επιτευχθούν οι εθνικές της βλέψεις με την εφαρμογή της πολιτικής του “διαίρει και βασίλευε”, απέκτησε την Τουρκία ως εταίρο εναντίων του αγώνα της ΕΟΚΑ, διαμορφώνοντας και τις προϋποθέσεις για μια έμμεση αλλά και αιματηρή δικοινοτική αντιπαράθεση.

Συνοψίζοντας τα πιο πάνω, διαπιστώνουμε ότι με την έναρξη των επιθέσεων της ΕΟΚΑ την 1 Απριλίου του 1955 ο Βρετανός κυβερνήτης, Sir Robert Perceval Armitage είχε να αντιμετωπίσει μια εξέγερση ιδιαίτερα απρόβλεπτη, με κύριο χαρακτηριστικό της περιόδου την ανεπάρκεια και αδυναμία των βρετανικών δυνάμεων να την θέσουν υπό έλεγχο. Η αποτυχία στην πρόληψη της εξέγερσης οφειλόταν στην βρετανική ψευδαίσθηση ότι ο κυπριακός λαός δεν θα προχωρούσε ποτέ σε μία οργανωμένη επαναστατική προσπάθεια, με συνεπακόλουθο η αστυνομία και οι δυνάμεις ασφαλείας της αποικιακής κυβέρνησης να είναι υποβαθμισμένες και χωρίς προετοιμασία για τη διεξαγωγή αντεπιχειρήσεων. Ως εκ τούτου, οι αποικιακές αρχές προέβηκαν στην ανάληψη δράσης υιοθετώντας μέτρα όπως το διάταγμα προσωποκράτησης, αλλά και την

δημιουργία της Επικουρικής Αστυνομίας, στελεχωμένη στην πλειοψηφία από Τούρκους Κύπριους στα πλαίσια της εφαρμογής της πολιτικής του “διαίρει και βασίλευε” .

Η συνέχιση των επιθετικών ενεργειών εκ μέρους της ΕΟΚΑ οδήγησε στην ανάγκη για εφαρμογή αυστηρότερων μέτρων από πλευράς των Βρετανών, αντικαθιστώντας τον κυβερνήτη Armitage, στις 3 Οκτωβρίου 1955, με τον διακεκριμένο στρατιωτικό Στρατάρχη Sir John Harding. Ο νέος κυβερνήτης, ήρθε στην Κύπρο αποφασισμένος να συντρίψει την ΕΟΚΑ. Ήδη από τους πρώτους μήνες της θητείας του προχώρησε στην κήρυξη της αποικίας σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Ο Harding, αποτέλεσε για την ένοπλη οργάνωση βασικό στρατιωτικό αντίπαλο , εφόσον επρόκειτο για άτομο έμπειρο, που διακρινόταν για τον επαγγελματισμό και τη σκληρότητά του. Μάλιστα, δεν δίστασε να χρησιμοποιήσει στην εκστρατεία καταστολής τους Τούρκους Κύπριους, στελεχώνοντας με μέλη από την μειονότητα ένα μεγάλο μέρος της αστυνομικής δύναμης, γεγονός από το οποίο προκλήθηκαν στην συνέχεια συνθήκες δικοινοτικής διαμάχης. Ο Στρατάρχης έλαβε αυστηρά μέτρα για να βελτιώσει το καθεστώς εσωτερικής ασφαλείας στην Κύπρο, θεσπίζοντας μια σειρά πρωτοφανών μέτρων, συμπεριλαμβανομένων των απαγορεύσεων κυκλοφορίας, του κλεισίματος των σχολείων, της απεριόριστης κράτησης υπόπτων χωρίς δίκη και της επιβολής της θανατικής ποινής. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε μεταξύ άλλων από τη χρήση μεγάλου όγκου ανθρώπινου δυναμικού, την συνεργασία της Αστυνομίας και του Στρατού σε καθήκοντα αστυνόμευσης, αλλά και την διεξαγωγή εκτεταμένων επιχειρήσεων έρευνας με απώτερο στόχο την σύλληψη του αρχηγού της ΕΟΚΑ Γ. Γρίβα-Διγενή.

Όπως αποδείχθηκε εκ των πραγμάτων στη συνέχεια τα μέτρα και οι παραδειγματικές τιμωρίες δεν επέφεραν τον εκφοβισμό του ελληνικού κυπριακού πληθυσμού, όπως ανέμενε ο Harding, αλλά το εντελώς αντίθετο αποτέλεσμα εφόσον αύξησαν τη συμπάθεια και τη βοήθεια του λαού προς την ΕΟΚΑ. Την ίδια ώρα το Λονδίνο βρέθηκε αντιμέτωπο με αυξανόμενες επικρίσεις, σχετικά με τις μεθόδους που χρησιμοποιούσε ο Harding, αλλά και την αδυναμία να καταφέρει ένα θανάσιμο κτύπημα στην ΕΟΚΑ. Έτσι, ο Sir John Harding παραιτήθηκε από κυβερνήτης της Κύπρου στις 22 Οκτωβρίου 1957 χωρίς να έχει επιτύχει την αποστολή του για καταστολή της επανάστασης στο νησί. Όπως διαφάνηκε, η τοποθέτηση ενός επαγγελματία στρατιωτικού στην διοίκηση της αποικίας δεν ήταν από τις καλύτερες επιλογές της Βρετανίας. Η παραίτηση του Harding

οδήγησε τη βρετανική κυβέρνηση στην αναζήτηση νέου κυβερνήτη και εν τέλει το διορισμό του Sir Hugh Foot τον Δεκέμβριο του 1957.

Ο Sir Hugh Foot, ένας αποικιακός κυβερνήτης καριέρας, συνέχισε τις προσπάθειες για συντριβή της ΕΟΚΑ. Οι βρετανικές μέθοδοι έρευνας άρχισαν να στηρίζονται λιγότερο στη χρήση μεγάλου αριθμού μελών των δυνάμεων ασφαλείας και περισσότερο στην εκτέλεση αιφνιδιαστικών ελέγχων στη βάση σαφούς πληροφόρησης. Οι αλλαγές στις τακτικές της εκστρατείας καταστολής συνοδεύτηκαν από την άσκηση πολιτικής πίεσης προς την ελληνική πλευρά: το Κυπριακό συζητήθηκε σε πολλά παρασκηνιακά επίπεδα επί διακυβέρνησης Foot, καταλήγοντας στο σχέδιο Macmillan. Την ίδια περίοδο εκδηλώθηκε μεγάλης κλίμακας οργανωμένη επίθεση των Τούρκων Κυπρίων εναντίον του ελληνικού πληθυσμού ως απότοκο της διπλωματίας των Βρετανών, με συνεπακόλουθο η ΕΟΚΑ να ξαναρχίσει τη δράση της, ενώ παράλληλα επαναλήφθηκαν και ευρείας κλίμακας επιχειρήσεις των Βρετανών κατά της ΕΟΚΑ, οι οποίες τερματίστηκαν με την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου.

Ολοκληρώνοντας, όπως αποδείχτηκε, η βρετανική πλευρά στην προσπάθειά της να αναχαιτίσει και να εξουδετερώσει αποτελεσματικά την απειλή που αποτελούσε η δράση της ΕΟΚΑ, προέβηκε σε διάφορες πρακτικές καταστολής (συμπεριλαμβανομένης της παραχώρησης εκτεταμένων εξουσιών στον κυβερνήτη, την αστυνομία και τον στρατό), αναβαθμίζοντας παράλληλα τη στρατιωτική της παρουσία στην Κύπρο. Εντούτοις, οι πρωτοβουλίες αυτές, συνέβαλαν στον μερικό περιορισμό της ΕΟΚΑ, αλλά όχι στην πλήρη εξουδετέρωση της οργάνωσης και την αποκατάσταση του νόμου και της τάξης στο νησί. Συνεπακόλουθα, το επαναστατικό κίνημα διατήρησε τη μαχητική του ικανότητα μέχρι τη ρύθμιση του Κυπριακού, υπό τη μορφή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, συμβάλλοντας τα μέγιστα στον τερματισμό της βρετανικής αποικιακής παρουσίας στην Κύπρο.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Βαρνάβα Α. (2002), *Η Ιστορία Του Απελευθερωτικού Αγώνα Της ΕΟΚΑ 1955-59*, Λευκωσία.

Κίνηση για Ελευθερία & Δικαίωση στην Κύπρο (2015), *Αιματηρή Αλήθεια 1955-1974 - Bloody Truth*, Λευκωσία.

Καλογερόπουλου Ι. (2009), *Ο Κυπριακός Αγώνας 1955-1959 Και η Διαμόρφωση του Αποτελέσματος ως Συνέπεια Των Ελληνοκυπριακών Χειρισμών και της Εξωτερικής Πολιτικής της Ελλάδας, της Αγγλίας και της Τουρκίας*, Μελβούρνη.

Κάρυος Α. (2019), *Sir John Harding: Το Πορτρέτο Ενός Στρατάρχη. Περιοδικό Χρονικό, Έκδοση Δ, Τεύχος 62, Εφημερίδα Πολίτης*, Λευκωσία.

Κάρυος Α. (2014), *Η Βρετανία Και Η Αστυνόμηση Της Επανάστασης Στην Κύπρο, Απρίλιος 1955-Μάρτιος 1956: Το Προίμιο Της Κλιμάκωσης Του Κυπριακού Αγώνα, Εθνική Φρουρά Και Ιστορία, Τχ.33, Ιανουάριος-Ιούνιος 2014.*

Κάρυος Α. (2018), *Ο Τελευταίος Γύρος Του Αγώνα Της ΕΟΚΑ, Στην Κύπρο 1958-1959: Η Στρατιωτική Πτυχή, Εθνική Φρουρά Και Ιστορία, Τχ.41, Ιανουάριος-Ιούνιος 2018.*

Κάρυος Α. (2016), *Η Εμπλοκή Του Sir John Harding Στο Κυπριακό, 1955-1956: Η Πολιτική Διάσταση, Εθνική Φρουρά Και Ιστορία, Τχ.37, Ιανουάριος-Ιούνιος 2016.*

Κάρυος Α. (2018), *ΕΟΚΑ Straggle In Cyprus 1955-1959*, Αθήνα

Κρανιδιώτης Ν. (1981), *Δύσκολα χρόνια. Κύπρος 1950-1960*, Αθήνα

Νεάρχου Ν. (1992), *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ', τόμος Β', Γ'. Έκδοση Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Λευκωσία*

Παπαγεωργίου Σ. (2004), *Ο Γρίβας και η «Χ»: το χαμένο αρχείο*, εκδόσεις Νέα Θέσις, Αθήνα 2004

Παπαγεωργίου Σ. (1977), *Κυπριακή Θύελλα 1955-1959- Εκδόσεις Κ. Επιφανίου*, Λευκωσία,

- Ρίχτερ Χάιντς Α. (2011), *Ιστορία Της Κύπρου, Τόμος Δεύτερος, 1950-1959*, Αθήνα
- Σπανού Γ. (1997), *ΕΟΚΑ - Ετσι Πολεμούν Οι Έλληνες, Τόμος, Β'*, Εκδόσεις: Ανδρέας Ι. Σπανός, Λευκωσία
- Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα (1961), *Διγενή «Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959»*, Αθήνα
- Τζερμιάς Π. (2001), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Με αναδρομή στη ζωή της μεγαλονήσου στο διάβα των χιλιετιών*, Αθήνα
- Χατζηβασιλείου Ε. (2002), *Εξώθηση Και Καταστολή Βόμβες Και Ψηφοδέλτια : Η Βρετανία Και Ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1958*, Αθήνα
- Χατζηχαραλάμπους Μ.Π. (2017), Πτυχιακή Εργασία: *Η Βρετανική Αποικιακή Πολιτική Στην Κύπρο 1955-1959*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος
- Χόλλαντ Ρ. (2001), *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, (Μτφ. Βίλλυ Φωτοπούλου), Αθήνα: Ποταμός

Αγγλόγλωσση βιβλιογραφία

- Anderson D.M. (1993), *Policing and communal conflict: The Cyprus emergency 1954-1960*, Journal of Imperial and Commonwealth History
- Novo A. (2010), *On all fronts: EOKA and the Cyprus insurgency 1955-1959*, D. Phil, University of Oxford
- Bonner D. (2007), *Executive Measures, Terrorism and National Security : Have the rules of the game changed? Britain*
- Corum, J. (2006), *Training indigenous forces in counterinsurgency: A tale of two insurgencies*, Carlisle: Strategic studies institute US Army War College
- Crouzet F. (2011), *Η Κυπριακή Διένεξη 1946-1959, Τόμος Α*, μτφ. Αριστοτέλης Φρυδάς, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Τόμος Α., Αθήνα
- Foley C. (1962), *Island in Revolt, Longmans, London.*

- Holland R. (1998), *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*, Oxford, Clarendon
- Keser U. (2013), *Cyprus in American Central Intelligence Agency (CIA) Documents*, Ankara,
- Mallinson W. (2005), *A Modern History Cyprus I.B. Tauris*, New York
- Mallinson W. (2008), *Cyprus A Historical Overview* :Γραφείο τύπου και πληροφοριών , Κυπριακή Δημοκρατία
- Novo A.R. (2012), *Friend or foe ? The Cyprus Police Force and the EOKA insurgency*», *Small Wars and insurgencies*, τόμος.23, τχ.3
- Novo, A.R.(2010), *On all fronts: EOKA and the Cyprus insurgency 1955-1959*, D. Phil, University of Oxford
- Robbins S. (2012), «*The British counter insurgency in Cyprus*», *Small wars and insurgencies*, τόμος, 23, τχ.4-5, Οκτώβριος-Δεκέμβριος

Διαδικτυακές πηγές

- Αθανασόπουλος, Γ.(2016) , Διαδικτυακή σελίδα Ελληνικά Χρονικά: *EOKA Το πρώτο αντάρτικο του πολέμου 4ης γενεάς έγινε στην Κύπρο*
<https://ellhnikaxronika.com/2016/02/26/εοκα-το-πρώτο-αντάρτικο-του-πολέμου-4ης/> Ανακτήθηκε από διαδίκτυο στις 03/10/2019
- Ζαμπάρτας Ι.(2011), Κύπρος: *Ο απελευθερωτικός αγώνας*, Διαδικτυακή σελίδα ΠΕΜΤΟΥΣΙΑ <https://www.pemptousia.gr/2011/08/kipros-o-apeleftherotikos-agonas/> Ανακτήθηκε από διαδίκτυο στις 10/10/2019
- Αθανασόπουλος, Γ. (2016) , Διαδικτυακή σελίδα Ελληνικά Χρονικά: *EOKA Το πρώτο αντάρτικο του πολέμου 4ης γενεάς έγινε στην Κύπρο*
<https://ellhnikaxronika.com/2016/02/26/εοκα-το-πρώτο-αντάρτικο-του-πολέμου-4ης/> Ανακτήθηκε από διαδίκτυο στις 03/10/2019
- Κάρυος,Α.(2014), Διαδικτυακή σελίδα, ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ: *Ο απαγχονισμός Καραολή και Δημητρίου Τα πρώτα μέλη της EOKA στα οποία εφαρμόστηκε η θανατική ποινή.*

<https://www.kathimerini.com.cy/gr/afierwmata/anadromes/173347/?ctype=ar>.

Ανακτήθηκε από διαδίκτυο 23/09/2019

Κτωρής Σ.(2014), Διαδικτυακή σελίδα Academia: *Η ΕΟΚΑ και η Τουρκοκύπριοι*, https://www.academia.edu/8902381/Η_ΕΟΚΑ_και_οι_Τουρκοκύπριοι. Ανακτήθηκε από διαδίκτυο 23/12/2019

Παπαδημήτρης Π. (2011), Ηλεκτρονική Ιστορία της Κύπρου, Αρχείο Παναγιώτη Παπαδημήτρη Λευκωσία http://www.papademetris.net/index.php?option=com_content&view=article&id=1748%3As-1190&catid=171%3A1955-1958-11&Itemid=119 Ανακτήθηκε από διαδίκτυο στις 19/09/2019

Arthur M. (1998), "*Obituary: General Sir Kenneth Darling*", Διαδικτυακή σελίδα, The Independent, London. <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/obituary-general-sir-kenneth-darling-1184316.html>. Ανακτήθηκε από διαδίκτυο στις 10/09/2019

Thin Red Line Magazine: *1st Battalion The Argyll and Sutherland -Highlanders Cyprus 1958 Operation Kingfisher*,10/10/2014 http://argylls1945to1971.co.uk/AandSH_OpKingfisher.htm. Ανακτήθηκε από διαδίκτυο στις 14/10/2019